

Каспий теңізінің қазақстандық секторын игерудің мемлекеттік бағдарламасы туралы

Күшін жойған

Қазақстан Республикасы Президентінің 2003 жылғы 16 мамырдағы N 1095 Жарлығы. Күші жойылды - Қазақстан Республикасы Президентінің 2010 жылғы 22 қарашадағы № 1105 Жарлығымен

Ескерту. Күші жойылды - ҚР Президентінің 2010.11.22 № 1105 Жарлығымен.

Қазақстан Республикасы Конституциясының 44-бабының 8) тармақшасына сәйкес, Каспий теңізінің қазақстандық секторының көмірсутегі ресурстарын ұтымды және қауіпсіз игеру жолымен елдің тұрақты экономикалық өрлеуін қамтамасыз етуге жәрдемдесу және Қазақстан халқының өмір сүру сапасын арттыру, еліміз индустриясының ілесіп салаларын дамыту мақсатында **ҚАУЛЫ Е Т Е М І Н :**

1. Қоса беріліп отырған Каспий теңізінің қазақстандық секторын игерудің мемлекеттік бағдарламасы (бұдан әрі - Бағдарлама) бекітілсін.

2. Қазақстан Республикасының Үкіметі үш ай мерзім ішінде Бағдарламаның бірінші сатысын іске асыру жөніндегі іс-шаралар жоспарын әзірлеп, бекітсін.

3. Қазақстан Республикасының Энергетика және минералдық ресурстар министрлігі жыл сайын жарты жылдың және жылдың қорытындысы бойынша Қазақстан Республикасы Президентінің Әкімшілігі мен Қазақстан Республикасының Үкіметіне Бағдарламаның іске асырылу барысы туралы ақпарат беріп отыратын болсын.

4. Бағдарламаны орындау мәселелерін үйлестіру Қазақстан Республикасының Энергетика және минералдық ресурстар министрлігіне жүктелсін.

5. Бағдарламаның орындалуын қамтамасыз ету жөніндегі бақылау Қазақстан Республикасы Президентінің Әкімшілігіне жүктелсін.

6. Осы Жарлық қол қойылған күнінен бастап күшіне енеді.

Қазақстан Республикасының

Президенті

Қ а з а қ с т а н

Р е с п у б л и к а с ы

П р е з и д е н т і н і ң

2 0 0 3

ж ы л ғ ы

1 6

м а м ы р д а ғ ы

N

1 0 9 5

Ж а р л ы ғ ы м е н

БЕКІТІЛГЕН

Каспий теңізінің қазақстандық секторын игерудің мемлекеттік бағдарламасы

Астана қаласы, 2003 жыл

Мемлекеттік бағдарламаның паспорты

Бағдарламаның атауы Каспий теңізінің қазақстандық секторын
игерудің мемлекеттік бағдарламасы

Бағдарламаны әзірлеу үшін "Қазақстан - 2030" Стратегиясы ;
негіздеме Қазақстанның энергетикалық ресурстарын
пайдалану стратегиясы;

Қазақстан Республикасының 2010 жылға
дейінгі Стратегиялық даму жоспары ;

Қазақстан Республикасы Үкіметінің
2002-2004 жылдарға арналған
бағдарламасы

Әзірлеушілер Қазақстан Республикасының Энергетика
және минералдық ресурстар министрлігі
және "ҚазМұнайГаз" Ұлттық компаниясы"

ЖАҚ

Бағдарламаның мақсаты мен Каспий теңізінің қазақстандық
міндеттері секторының көмірсутектері ресурстарын
ұтымды әрі қауіпсіз игеру арқылы елдің
тұрақты экономикалық дамуын және
Қазақстан халқының өмір сүру сапасын
жақсартуды қамтамасыз етуге
жәрдемдесу. Ел индустриясының ілеспе
салаларын дамытуға қол жеткізу.

Бағдарламаны іске асыру 2003-2015 жылдар
мерзімі 1 кезең 2003-2005 жж.
2 кезең 2006-2010 жж.

3 кезең 2011-2015 жж.

Қаржыландыру көздері Республикалық және жергілікті
бюджеттер, тікелей шетелдік және
отандық инвестициялар, халықаралық
қаржылық ұйымдардың немесе донор
елдердің гранттары

Бағдарламаны іске асырудан
күтілетін нәтижелер

Көмірсутектері өндірісінің көлемі
мен мемлекеттік бюджетке ақша
қаражаттары түсімінің өсуі, әлемдік
деңгейдегі қазіргі заманғы
технологиялар енгізу, жаңа жұмыс

орындарын құру

Бағдарламаны іске асыруды
бақылау

Қазақстан Республикасы Президентінің

Әкімшілігі

КІРІСПЕ

Каспий теңізінің қазақстандық секторын игерудің мемлекеттік бағдарламасы (бұдан әрі - Бағдарлама) Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2002-2004 жылдарға арналған бағдарламасы ережелерінің негізінде Қазақстанның энергетикалық ресурстарын пайдалану стратегиясына және Қазақстан Республикасының 2010 жылға дейінгі Стратегиялық даму жоспарына сәйкес әзірленді.

Бағдарламаның нысанасы Каспий теңізінің қазақстандық секторы (бұдан әрі - КТҚС) қойнауындағы көмірсутегі шикізаты ресурстарын тиімді игеру жөніндегі шараларды негіздеу және келісу болып табылады.

Бағдарлама 1993 жылы бекітілген Каспий теңізінің қазақстандық бөлігін игерудің мемлекеттік бағдарламасының (1-кезең) қисынды жалғасы болып табылады. Теңіз мұнай-газ операцияларын жүзеге асырудың стратегиялық ережелері мен әдістерін нақтылау қажеттігі Қазақстан Республикасының әлеуметтік-экономикалық дамуының қалыптасқан оң үрдістерімен, көмірсутектерінің дүниежүзілік рыноктардағы және оларды тасымалдау бағыттарының өзгерістерімен, мемлекет мүдделерін қамтамасыз ететін "ҚазМұнайГаз Ұлттық компаниясы" ЖАҚ-ын (бұдан әрі - мұнай-газ компаниясы) құрумен байланысты.

Қазақстан Республикасының аумағындағы көмірсутегі шикізаты кен орындарының көпшілігі 2002 жылға қарай жылдық өндірудің ең жоғары деңгейіне жетті. Құрлықта өндірудің одан әрі өсімі бірінші кезекте Теңіз және Қарашығанақ сияқты кен орындарын игерудің қарқындылығына байланысты. Сонымен бірге, жүргізілген зерттеулер көмірсутегі шикізатының барланған қорлары мен өндірудің негізгі өсімін Каспий теңізі акваториясынан күту қажеттігін көрсетеді.

Көмірсутектерін дүние жүзінде өндіру

1-кесте.

Жылы ! Батыс ! Орталық ! Орталық ! Азия ! Таяу ! Африка ! Солтүстік
! Еуропа ! және ! Азия ! Тынық ! Шығыс ! Америка
! Шығыс ! Мұхит !
! Еуропа ! аймағы !

Мұнай және газ конденсаты, күніне мың баррель

1985	4033	11359	902	5883	11311	5684	12677
1990	4254	10775	925	6663	17686	6881	11241
1995	6307	6578	855	7354	20165	7318	11016
2000	6713	6868	1314	7782	23082	7916	10847
2002							

Мұнай және газ конденсаты, жылына млн. тонна

1985	201	567	45	294	565	284	633
1990	212	538	46	333	883	343	560
1995	315	328	43	367	1006	365	550
2000	336	344	66	389	1155	396	543
2002							

Газ, млрд. текше метр

1985	203	557	136	111	64	51	559
1990	200	700	142	154	100	71	612
1995	246	646	91	212	142	85	689
2000	292	628	94	270	199	130	718
2002	0	0	2				

та б л и ц а н ы ң ж а л ғ а с ы :

жылы ! Латын ! Барлығы ! Дамыған ! ОПЕК ! Қазақстан
! Америкасы ! елдер ! ! Республикасы

Мұнай және газ конденсаты, күніне мың баррель

1985	6880	58729	17356	17534	457
1990	7457	65855	16241	24564	502
1995	9140	68733	17965	27645	423
2000	10435	74957	18415	30796	706
2002		953			

Мұнай және газ конденсаты, жылына млн. тонна

1985	343	2931	866	875	23
1990	372	3287	806	1226	26
1995	456	3431	897	1380	21
2000	522	3751	922	1546	35
2002		47			

Газ, млрд. текше метр

1985	74	1755	782	153	5
1990	86	2065	841	216	7
1995	100	2210	972	285	5
2000	134	2464	1049	375	12
2002					15

Бағдарламада КТҚС-ы теңіз беті мен түбінің қойнауы ретінде қарастырылады. Каспий теңізіндегі теңіз шекаралары Қазақстан Республикасының халықаралық келісімдерімен айқындалады. Осы уақытқа дейін КТҚС-да орындалған геологиялық-геофизикалық жұмыстар, құрлықтың теңізге жапсарлас жатқан учаскелеріндегі барлау жұмыстары материалдарын қоса алғанда, көмірсутектерінің ірі қорлары бар аймақтарды жеткілікті түрде нақты бөліп көрсетуге мүмкіндік береді.

Теңіз қайраңдарындағы, жұмыстардың қалыптасқан дүниежүзілік практикасы барлау жұмыстары басталғаннан бастап алғашқы коммерциялық мұнай алуға дейін 8-10 жыл өтетінін көрсетеді.

Бағдарлама 2015 жылға дейінгі дамуға бір мезгілде баға бере және болжай отырып, 2003-2005 жылдарға тұспалдас игеру кезеңін қамтиды. Пайдалы қазбалар, әсіресе - мұнай мен газ көзі ретінде теңіз қайраңдарының маңызын арттырудың ғаламдық үрдістері, сондай-ақ табиғат пайдалануды қоршаған ортаны қорғау талаптарымен тиімді ұштастыру қажеттігі ескеріледі. Геологиялық барлау жұмыстарын артықшылықпен жүргізуден КТҚС-ның көмірсутектері қорларын пайдалануға көшудің тәртібін ашып көрсете отырып, Бағдарлама КТҚС-ын Қазақстан Республикасындағы көмірсутектерін өндірудің негізгі аймағына айналдыруды көздейді.

КТҚС-дағы теңіз мұнай-газ кенішін дамыту мәселелерінен басқа, Бағдарлама сонымен бірге өндірістік, әлеуметтік және экологиялық мақсаттағы ілеспе объектілерді жақсарту мүмкіндігі мәселелерін де қарастырады.

1. Каспий теңізінің қазақстандық секторы мұнай-газ кешенінің жай-күйін талдау

1.1. КТҚС-ның көмірсутектері қорларын игерудің ғаламдық аспектілері

Ұзақ мерзімді перспективада Қазақстанның мұнай-газ кешенінің дамуына ықпал ететін анағұрлым маңызды сыртқы факторлар:
 ғаламдық экономикалық өсу үрдістерінің сақталуы;
 дамушы елдер пайдасына энергия көздеріне дүниежүзілік сұраныс қ ұ р ы л ы м ы н ы ң өз г е р у і ;
 жоғары сапалы энергия көздері рыногындағы бәсекенің шиеленісуі;
 көмірсутектерінің дүниежүзілік қорларының шектелуі;
 Каспий теңізі мұнай ресурстарының ғаламдық маңызы;
 Қазақстан үшін көлік және баға шарттарының қанағаттандырылғы болуы
 б о л ы п т а б ы л а д ы .

Соңғы 30 жыл ішінде мынадай үрдіс қалыптасты, дүниежүзілік ЖІӨ орта есеппен жылына 3,3 % өсіп, бұл кезде көмірсутектерінің негізгі көзі ретінде мұнайға дүниежүзілік сұраныс жылына орта есеппен 1 % өсіп отыр. Көмірсутектерін тұтынудың ЖІӨ өсуінен артта қалуы, ең алдымен, дамыған елдердегі ресурсты үнемдеу процесімен байланысты. Сонымен бірге, дамушы елдерде ЖІӨ өндірісі мен көмірсутектерін тұтынудағы үлестік салмақ ұдайы арта түсуде. Бағалаулар бойынша құрылымдық алға басулар салдарынан дүниежүзілік сұраныстың орташа жылдық өсімі таяудағы жылдары 2,2 % жетуі мүмкін. Осындай жағдайда көмірсутектерімен жабдықтау проблемаларының барған сайын шиеленісе түсуі болжанып отыр.

Еуропа мен Азияда мұнайға сұраныстың және оны жеткізудің болжамы, (млн . т.)

	2000 жылға қатысты өсім						2-кесте		
Сұраныс болжамы	!2005!2010!2015!			!2005!2010!2015!			!2005!2010!2015		
	!	1-нұсқа	!	!	2-нұсқа	!	!	3-нұсқа	
Еуропадағы сұраныс	24	49	79	24	49	79	24	49	79
Ж е к е	ө н д і р у д і						е с -		
керетін қажеттілік	54	129	209	54	129	209	54	129	209
Әзірбайжан	25	33	41	25	33	41	25	33	41
Қазақстан	26	59	90	26	66	98	26	73	118
Р е с е й	(Т ү м е н -								
Печора)	18	33	16	18	33	16	18	33	16
И р а к	(с а н к ц и я л а р д ы								
алу)	0	20	40	0	20	40	0	20	40

Ж е т к і з у д і н											
барлық өсімі	69	145	187	69	152	195	69	159	215		
Қ а р а	т ең і з						а й м а ғ ы н -				
дағы сұраныс	16	16	16	16	16	16	16	16	16		
Е у р о п а	қ а ж е т т і -										
л і к т е р і н	ж а б у ғ а										
ресурстар	53	129	171	53	136	179	53	143	199		
Т а п ш ы л ы қ	(-) ,										
артылып қалу (+)	-1	0	-38	-1	7	-30	-1	14	-10		
Азиядағы сұраныс	204	382	595	204	382	595	204	382	595		
Ж е к е	ө н д і р у д і										
е с к е р е т і н											
қажеттіліктер	214	407	625	214	407	625	214	407	625		
Қазақстан	1	20	48	1	20	70	1	20	80		
Р е с е й	(С а х а л и н - 1 ,										
С а х а л и н	- 2										
жобалары)	31	11	3	31	11	3	31	11	3		
И р а к	(с а н к ц и я л а р д ы										
алу)	60	120	220	60	120	220	60	120	220		
Ж е т к і з у д і н	б а р л ы қ										
өсімі	92	151	271	92	151	293	92	151	303		
Т а п ш ы л ы қ	(-) ,										
артылып қалу (+)	-122	-256	-354	-122	-256	-332	-122	-256	-322		
Қ а з а қ с т а н н ы ң											
т а з а	э к с п о р т ы н ы ң										
өсімі	27	79	138	27	86	168	27	93	198		

Мұнайдың дүниежүзілік барланған барлық қорларының қазіргі заманғы сақталу үрдістері 40-50 жылға ғана жететінін халықаралық сарапшылардың бағалауы көрсетіп отыр. Осы кезеңнен тыс шектерде мұнай ресурстарын үнемдеу және энергия баланстарында мұнайды басқа энергия көздерімен ауыстыру стратегиясына көшу қажет етіледі.

1-сурет. Көмірсутектерінің 1 қаңтарға қамтамасыз етілуі (мұнай)
(қағаз мәтіннен қараңыз)

КТҚС-дағы мұнай ресурстарының дүниежүзілік барланған қорларға қосылуы ғаламдық энергетикалық стратегиядағы айқындаушы фактор болып табылады. Қазақстан Каспий акваториясындағы мұнай өндіруге жоспарлы өлшеммен көшу және жекелеген перспективалы жобаларды еңсеру стратегиясын икемді ұштастыруға дайын болуға тиіс.

Ресей, Қытай сияқты аса ірі және серпінді дамып келе жатқан елдердің аумақтық жақындығы Қазақстан көмірсутектерінің экспорты үшін ауқымды перспективаларды ашып береді. Олардың рыногына шығуды қамтамасыз ету үшін магистральдық құбырлар жүйесін дамыту және жетілдіру қажет.

Қазақстанда мұнай-газ кешені саласын еңбек ресурстарымен тиісті сапада қамтамасыз ету үшін барлық қажетті еңбек ресурстары бар, осыған қарамастан әлі де болса, жекелеген мамандықтар бойынша білікті кадрлардың жетіспеушілігін бастан кешіріп, кәсіпорындар шетел мамандарын тартуға м ә ж б ү р б о л ы п о т ы р .

Баға факторы да Қазақстанның мұнай-газ кешеніне қолайлы әсерін тигізуде. Көмірсутектерінің дүниежүзілік және ұлттық қорларының шектелуі бағаға бақылаудың аймақтық және ғаламдық жүйелерін жасауға әкеп соқты. Қолайлы "бағалар дәлізі" мұнайды экспорттаушы елдердің бюджеттік сұраныстарымен, мұнай-газ өндірісін кеңейту және техникалық жағынан жаңартумен, тұтынушылардың балама (көмірсутегі тектес емес) материалдар мен энергия көздерін тартпай-ақ көмірсутектерін пайдалану жөніндегі технологиялық және экономикалық мүмкіндіктерімен байланысты.

Көмірсутектері ресурстарының азаюы, сондай-ақ көмірсутектерін ауыстырғыштардың қолжетімді көздерін пайдаланудың қымбаттауы салдарынан "баға дәлізінің" жоғарғы және төменгі шектерінің өсу бағытының сақталуы күтіледі. Осы арқылы барған сайын көмірсутегі шикізатының жаңа қорларын айналымға біртіндеп тартуға жағдай жасалады. Сонымен, КТҚС-ның көмірсутек ресурстары дүниежүзілік рынокта міндетті түрде пайдаланатын болады.

Каспий теңізі бассейнінде Қазақстан өз қызметін Әзірбайжанмен, Иранмен, Ресеймен және Түрікменстанмен үйлестіреді. "Каспий бестігі" елдерінің әрқайсысының мұнай-газ операцияларында үлкен тәжірибесі бар және Каспий теңізі ресурстарына үлкен үміт артады.

"Каспий бестігі" елдерінің екіжақты және көпжақты қатынастарының қарқынды әрі жемісті дамуы олардың КТҚС-ын игерудің саяси, экономикалық, экологиялық және технологиялық мәселелерін шешуге қабілетті екендіктерін көрсетеді.

2-сурет. Мұнай мен газ ресурстары
(қағаз мәтіннен қараңыз)

Отандық және шетелдік мамандардың сараптамалық бағалаулары бойынша КТҚС ең ірі болжамдық ресурстарға ие болып отыр, онда республика көмірсутектері жиынтық болжамдық ресурстарының 60%-дан астамы бар

1.2. Каспий теңізінің құқықтық мәртебесі

Кеңес Одағынан кейінгі кеңістікте жаңа тәуелсіз мемлекеттердің пайда болуы өзімен бірге бұрынғы одақтас республикалардың мемлекеттік егемендігін алуына байланысты көптеген проблемаларды шешу қажеттігін туғызды. Осындай проблемалардың бірі - аумақтық мәселелер. Каспий теңізіне жапсарлас жатқан елдердің алдында оны халықаралық құқық пен дүниежүзілік практикада жалпыға бірдей танылған негізде әділетті және өркениетті бөлу міндеті туындады. Егер 1991 жылға дейін Каспий екі елге тиесілі болса, енді оның суларын бес мемлекеттің - Ресейдің, Иранның, Әзірбайжанның, Қазақстан мен Түрікменстанның жағалаулары шайып жатыр.

1921 жылғы РСФРО мен Персия арасындағы бүгінгі бар Шарт пен КСРО мен Иран арасындағы 1940 жылғы Шарт өзгеріп отырған саяси ахуалға жауап бермейді және жағалаудағы мемлекеттердің қатынастарын толық көлемінде реттей алмайды. Аталған шарттар сауда мақсатында теңізде жүзу мен балық аулау мәселелерін ғана реттейді. Оларда теңіз түбі мен оның қойнауы режимі, теңіз үстіндегі әуе кеңістігі режимі, табиғат қорғау режимі және басқалары сияқты құқықтық режимнің осындай құрамды бөліктеріне ешқандай нұсқаулар жоқ.

Осының өзі Каспий теңізінің жаңа құқықтық мәртебесін бірлескен күш-жігермен әзірлеу мақсатында Каспий өңірі мемлекеттерінің арасындағы келіссөз процесін бастау үшін негіз болып отыр.

Каспий өңірі мемлекеттерінің Каспийдің құқықтық мәртебесін анықтаудағы көзқарастары мен әдістерінің көпжақтылығы, аймақтағы геосаяси ахуалды, келіссөз процесінің барысы мен перспективаларын ескере отырып, Қазақстан Республикасы мен Ресей Федерациясының арасында 1998 жылғы 6 шілдеде жасалған Жер қойнауын пайдалануда егемендік құқықтарды жүзеге асыру мақсатында Каспий теңізі солтүстік бөлігі түбінің ара-жігін ажырату туралы келісім қорытындысы және оған 2002 жылғы 13 мамырдағы Хаттама сөзсіз табыс болып табылады, мұны көптеген, оның ішінде шетелдік мамандар мен сарапшылар да растайды. Каспий теңізінің түбін және жер қойнауын межелеу кезінде орта сызық бойынша бөлу әдісін қолдануды олар Каспий келіссөзінің процесіндегі тұжырымдамалық алға басу ретінде қарайды.

Келісімде тараптар Каспий түбінің шектес бөліктерінің ара-жігін ажырату принциптерін айқындады. Келісімнің 1-бабының ережелеріне сәйкес Каспий теңізінің солтүстік бөлігінің түбі мен оның қойнауы, кеме жүзуінің бостандықтарын, балық аулау мен қоршаған ортаны қорғаудың келісілген нормаларын қамтамасыз етуді қоса алғанда, су бетін ортақ пайдалануды сақтай отырып тараптар арасында тараптардың әділеттілігі мен уағдаластығы принципі негізінде модификацияланған орта сызық бойынша ара-жігі ажыратылады. Келісімге қосымша және оның ажырамас бөлігі болып табылатын Хаттамада

Қазақстан мен Ресей арасындағы теңіз түбі секторларының ара-жігін ажырату сызығының өтуіне географиялық сипаттама берілген, сондай-ақ көмірсутектері шикізаты қорларын игеру саласында өзара тиімді бірлескен ынтымақтастық шарттары келісілген. Модификацияланған орта сызық жағалаудан бірдей алыстауды негізге алады, ол өзіне жағалаудан бірдей қашықтықтағы емес учаскелерді қамтиды және аралдар, геологиялық құрылымдар ескеріле отырып, сондай-ақ басқа да ерекше мән-жайлар мен келтірілген геологиялық шығындар ескеріле отырып айқындалады.

2001 жылғы 29 қарашада Мәскеуде Қазақстан Республикасы мен Әзірбайжан Республикасының арасындағы Каспий теңізінің ара-жігін ажырату туралы келісімге қол қойылды, 2003 жылғы 27 ақпанда Бакуде осы Келісімге Хаттамаға қол қойылды. (РҚАО-ның ескертуі: қараңыз. P030194). 2002 жылғы 23 қыркүйекте Әзірбайжан Республикасы мен Ресей Федерациясы Каспий теңізінің шектес учаскелері түбінің ара-жігін ажырату туралы осыған ұқсас келісім жасасты. Таяудағы уақытта Қазақстан Республикасы, Әзірбайжан Республикасы және Ресей Федерациясы үш мемлекеттің ұлттық теңіз түбі секторларын заңдық ресімдеу процесін аяқтайтын Каспий теңізінің түбі мен жер қойнауы шектес учаскелерінің ара-жігін ажырату сызығының түйісу нүктесі туралы келісімге қол қоюды жоспарлап отыр. Әзірбайжан тарапы Иранмен және Түрікменстанмен келіссөздер жүргізуде. Негіз ретінде біздің әріптестеріміз нақ Қазақстан-Ресей тәжірибесін пайдалануда. Каспий теңізіне байланысты мәселелер бойынша 1997 жылғы 27 ақпандағы Бірлескен Қазақстан-Түрікменстан мәлімдемесінде тараптар "орта сызық бойынша әкімшілік-аумақтық шекараларды межелендіріп ұстануды" келісті. Қазақстан Республикасы мен Түрікменстан арасындағы Каспий теңізінің түбінің ара-жігін ажырату туралы Қазақстан тарапы әзірлеген жоба Түрікменстан мемлекеттік органдарының қарауында жатыр. Сонымен, Қазақстан мен шектес мемлекеттердің арасында Каспий теңізінің түбі мен қойнауының ара-жігін ажырату табысты аяқталған жағдайда қазақстандық теңіз түбі секторы ең көбі болып, шамамен 30 % құрайды және бұл Әзірбайжанда - 21 %, Түрікменстанда - 20 %, Ресейде - 17 % және Иранда - 12 % болады.

1.3. КТҚС-дағы мұнай операциялары

Қазақстан КТҚС-ын игеруде 2002 жылға қарай мынадай нәтижелерге қол жеткізді:

120-дан астам перспективалық құрылымдар анықталды;
болжамдық ресурстарды бағалау орындалды;
мердігер Қашаған кен орнындағы коммерциялық мұнай және теңізде -
Қаламқас құрылымындағы кен орнының ашылуы туралы хабарлады;
жер қойнауын пайдалануға арналған келісім-шарттарға қол қоюға дайындық
б а с т а л д ы ;

теңізде операциялар жүргізудің ерекше экологиялық шарттары әзірленді;
инфрақұрылымның бұрыннан бар объектілерін бағалау жүргізілді және
б а с ы м ж о б а л а р б е л г і л е н д і ;

Түпқараған шығанағындағы бұрғылау жұмыстарын қолдаудың жағалаулық базасы құрылды.

1.3.1. Геологиялық-геофизикалық зерделенуі

1993 жылға дейін Каспий теңізінде геофизикалық зерттеу мен ұңғымалар бұрғылау Ресей және Әзірбайжан кәсіпорындарының күшімен жүргізілді. Қазақстан ұйымдары теңіз мұнай операцияларымен айналысқан жоқ, өйткені оларды жоспарлау мен орындауда тәжірибесі болмады, бұл үшін қажетті қаржылық қаражат, техникалық және кадр әлеуеті болмады.

1993 жылғы желтоқсанда КТҚС-дағы жер қойнауы геологиялық құрылысын зерттеу және көмірсутектерін игеру жөніндегі кешенді бағдарламаны іске асыру үшін "Қазақстанкаспийшельф" Қазақстан компаниясы (Оператор) және алты мұнай компаниясы - "Аджип" (Италия), "Бритиш Газ" (Ұлыбритания), "Би-Пи/Статойл" (Ұлыбритания/Норвегия), "Мобил" (АҚШ), "Шелл" (Нидерланды) және "Тоталь" (Франция) құрамында Халықаралық консорциум құру туралы келісімге қ о л қ о й ы л д ы .

1995-1998 жылдары Консорциум КТҚС-ның бүкіл акваториясы бойынша ОТНӨ-2Д сейсмикалық жұмыстарын, 60. 000 шаршы км. алаңда гравиметриялық зерттеу, Каспий теңізінің солтүстік бөлігінде магнитометриялық зерттеу жүргізді .

Бұл жұмыстар КТҚС-дағы мұнай-газ кенінің жоғары перспективалары туралы болжамды растауға мүмкіндік берді. 1993-1997 жылдардағы аймақтық сейсмикалық барлау жұмыстары мен бірқатар орындалған тақырыптық жұмыстар нәтижесінде КТҚС-дағы көмірсутектерінің геологиялық ресурстарын м ы н а д а й б а ғ а л а у а л ы н д ы :

Барлығы - 12-17 млрд.т., оның ішінде:
КТҚС-ның Каспий өңірі ойпатының тұзасты шөгінділерінде - 7-10 миллиард т о н н а ;

КТҚС-ның Каспий өңірі ойпатының тұзүсті шөгінділерінде - 1 миллиард т о н н а ;

Бозашы аймағы мезозой кешенінің теңіз бөлігінде - 3-5 миллиард тонна;
Маңғыстау аймағы мезозой кешенінің теңіз бөлігінде - 1-2 миллиард тонна.

Солтүстік Каспий жобасы блоктарының үлесіне тұзасты шөгінділеріндегі көмірсутектер 5,9 миллиард тоннаға дейін болады.

3-сурет. КТҚС-ның ресурстық әлеуеті

(қағаз мәтіннен қараңыз)

Бұрынғы алынған болжамдар барлаулық бұрғылау нәтижелері бойынша үнемі нақтылана түсуде. Қазіргі сатыдағы іздестіру мұнай-газ барлау жұмысы D_1 және D_2 санаттары бойынша айқындалған болжамды шығарылатын қор газ конденсаты бойынша - 61 млн. тонна, бос газ бойынша - 518 млрд. текше метр болып отыр. Көмірсутегі шикізатының анықталған қорларының жартысынан астамы КТҚС-ның солтүстік бөлігінде орналасқан. 2002 жылға Қашаған құрылымынан $C_1 + C_2$ санаттары бойынша шығарылатын қорлар ҚР ҚМК балансына былайша қабылданды: мұнай қоры бойынша - 1647,9 млн.т, газ конденсаты бойынша - 884 мың т. және газ бойынша - 969 млрд. текше метр. Кен орындарының игерілу және жаңа деректердің алыну шамасына қарай қорлар қ а й т а қ а р а л у ы м ү м к і н .

Бағалаулар мыналарды растап отыр: игеру процесіне тартылмаған көмірсутектері ресурстық базасының бір бөлігі көлемі жағынан Қазақстанның құрлығында барланған барлық кен орындарының жиынтық қорларымен шамалас .

Бұрыннан белгілі перспективалық аудандармен қатар жаңа палеозой және мезозой құрылымдары анықталды, Қашаған, Құрманғазы, Қаламқас-теңіз, Ақтоты және басқа да ірі перспективалы құрылымдар бұрғылауға әзірленді.

2000 жылы "Аджип ККО" компаниясы Қашаған құрылымында іздестіру бұрғылауын бастады, 1573 шаршы км. көлемдегі үш өлшемдік 3D сейсмика б о й ы н ш а ж ұ м ы с т а р о р ы н д а л д ы .

2002 жылдың аяғында 7 барлау және бағалау ұңғымалары бұрғыланды. 2002 жылғы 30 шілдеде "Аджип ККО" Қашаған кен орнынан коммерциялық мұнай кенін тапқанын жариялады. Сонымен қатар Қаламқас-теңіз құрылымында мұнайдың өнеркәсіптік ағыны алынды.

2003 жылы Ақтоты және Қайраң құрылымдарында іздестіру-барлау бұрғылау (екі ұңғыма) жұмыстарын жүргізу жоспарланып отыр.

Сонымен, КТҚС-да, жекелеген учаскелерді қоспағанда, айтарлықтай үлкен көлемде геологиялық-геофизикалық зерттеулер жүргізілді және Каспий теңізінің қазақстандық секторы көмірсутектерінің теңіздегі кен орындарын кеңінен игеру үшін жеткілікті түрде зерттелді.

Б л о к т а р к а р т а с ы .

С у р е т - 4 .

(қағаз мәтіннен қараңыз)

1.3.2. Өндірістік әлеуетін бағалау

Қазақстан Республикасында теңіз мұнай операциялары жүргізілгеннен бастап , геологиялық барлау деректерін пысықтау мен түсіндіруді, теңіздегі көмірсутекті кен орындарын әзірлеу мен игеруді қоса алғанда, жекелеген өндірістік қуаттарын құру жөнінде шаралар қабылданды. Сонымен бірге

бұрыннан бар өндірістік әлеуеттің КТҚС-дағы көмірсутек ресурстарын кең ауқымда игеру үшін жеткіліксіз болып отырғанын мойындау қажет.

Республикадан тысқары жерлерде қымбатқа түсетін зерттеулерді (мұнай сынамаларын, керн үлгілерін талдау, геологиялық-геофизикалық деректер мен басқа да материалдарды өңдеу) жүргізуді шектеу мақсатында жер қойнауын пайдаланушылар келісім-шартқа оларды Қазақстан Республикасындағы қазіргі заманғы ғылыми-зерттеу орталықтарында құру және теңізде жүргізілетін мұнай операциялары бойынша зерттеулердің толық кешенін жүргізуге қабілетті қазіргі бар зертханаларды жаңғыртуға міндеттейтін ережелерді енгізу қажет.

"Қазақстанкаспийшельф" Халықаралық консорциумы 1995-1996 жылдары Солтүстік Каспий қайраңы мен ауыспалы аймақтағы аймақтық және іздестіру сейсмикалық бейіндері желілерін пысықтағаннан кейін Қазақстан тарапына:

теңіз геофизикалық жұмыстарын жүргізуге арналған мамандандырылған кемелерден тұратын флотилия;

тіркейтін аппаратура;

геофизикалық материалдарды пысықтау мен түсіндіруге арналған кешендер берілді.

Флотилияның құрамында ауыспалы (судың тереңдігі 1 метрге дейін) және қайраң (судың тереңдігі 10 метрге дейін) аймақтарда:

геофизика және инженерлік-геологиялық зерттеулер мұқтаждары үшін ұсақ ұңғымалар бұрғылау;

сейсмикалық сигналдардың козуы мен оларды тіркеу;

сейсмикалық құмқайырлар төсеу мен тасымалдау;

топогеодезиялық қамтамасыз ету;

жүктер мен персоналды тасымалдау жұмыстарын жүргізуге арналған қайраңдамайтын арнайы кемелер бар (аэроботтар, катамарандар және т.б.).

Екі және үш өлшемді сейсмикалық деректерді өңдеуді жүзеге асыруға мүмкіндік беретін қуатты өңдеуші кешен құрылды. Білікті жергілікті персонал осы кешенді пайдалануды және қызмет көрсетуді жүзеге асырады.

Қазіргі кезде отандық және шетелдік сервистік компаниялардың қатысуымен КТҚС-ның қайраң және ауыспалы аймақтарындағы перспективалы құрылымдарда 2D және 3D сейсмикалық зерттеулер орындалуда. Қазақстан ұйымдарының даярланған персоналдарымен бірге теңіз сейсмикалық екі теңіз тобы бар және келісім-шарт аумақтарына бөлініп қойылған геологиялық құрылымдарын сейсмикалық барлаумен қамтамасыз ететін шектеулі көлемді 2D және 3D зерттеулерін жүргізуге әрі жаңа неғұрлым перспективалы блоктарды аяғына дейін зерттеуге мүмкіндігі бар.

Мұнай операцияларын қолдау үшін инфрақұрылымның объектілері бар, олар Ақтау, Атырау, Форт-Шевченко және Баутино қалаларында орналасқан. Бұл

орайда мұз жарғыш және көліктік жүзу құралдарының саны жеткіліксіз, сондай-ақ көмірсутектерін тасымалдауға арналған теңіз құбырлары жоқ.

КТҚС-дағы мұнай операцияларын жүзеге асыру кезінде озық технологиялар пайдаланылады, қазіргі заманғы техникалар:

"Сұңқар" бұрғылау қондырғысы;

"Гуртулус" бұрғылау тұғыры;

жасанды аралдардағы бұрғылау қондырғылары тартылуда.

1.3.3. Салынған инвестициялар

Қазіргі кезге дейін Каспий теңізінің көмірсутегі әлеуетін игеруге инвестициялар екі: Солтүстік-Каспий және "Қазақойл-ЖҰМК" жобалары шеңберінде жүзеге асырылып келді. Солтүстік-Каспий жобасы 1993 жылы Халықаралық консорциум шеңберінде басталған жұмыстардың қисынды жалғасы болып табылады және теңіз блоктары бойынша Қазақстан қол қойған алғашқы Өнімді бөлу туралы келісімнің (ӨБК) негізінде жүзеге асырылуда. 1993-1997 жылдар аралығында Халықаралық консорциумның инвестициялары, қол қойылған бонус ретінде төленген 75 миллион АҚШ долларынан басқа, 218 миллион АҚШ долларын құрады.

Мұнай блоктарында теңіз операцияларын жүргізуге арналған әзірлік жұмыстары басталған 1997 жылдан бастап мұнай операцияларына жұмсалған шығындар 1063 миллион АҚШ долларынан асып түсті. Сонымен бірге, мердігер компаниялар 1998 жылы Қазақстан Республикасына ӨБК бойынша 175 миллион АҚШ доллары мөлшерінде қол қойған бонус төледі. 2002 жылғы 31 желтоқсанда Солтүстік-Каспий жобасы бойынша инвестициялар 1714,9 миллион АҚШ долларын құрады.

ӨБК шарттарына сәйкес мердігер Қазақстан Республикасының азаматтарын кәсіби оқытуға, аспаптар мен ғылыми-техникалық ақпарат сатып алуға жыл сайын 1,5 миллион доллар мөлшеріндегі қаражатты алғашқы төрт жыл ішінде және 1 миллион долларды одан кейінгі жылдары жұмсауға тиіс.

"Қазақойл-ЖҰМК" жобасы бойынша жұмыстар 1999 жылғы наурыздан басталды. Шығыстар 50 миллион долларға жуық, олардың ішінде Каспийдегі жұмыстар бойынша шығыстар 25 миллион долларға жуық болды. "Қазақойл" ҰМК мен "ЖҰМК" арасындағы Негізгі келісімге сәйкес геологиялық-геофизикалық зерттеулер, оның ішінде Каспий теңізі ауыспалы бөлігінің жетуі қиын аймақтарында орналасқан Тереңөзек-Прорва және "Бозашы беткейінің солтүстік баурайы" алаңдарда геологиялық-геофизикалық зерттеулер жүргізілді. Осы алаңдарға лицензия берілді және 2005 жылғы ақпанға дейінгі мерзімде барлауға келісім-шартқа қол қойылды.

1.4. Заңдық базасы және мемлекеттік бақылау жүйесі

Қазақстан Республикасы Президентінің "Мұнай туралы" 1995 жылғы 28 маусымдағы N 2350 және "Жер қойнауы және жер қойнауын пайдалану туралы" 1996 жылғы 27 қаңтардағы N 2828 заң күші бар Жарлықтары, сондай-ақ 1998 жылғы 6 шілдеде Қазақстан Республикасы мен Ресей Федерациясының арасында жасалған Жер қойнауын пайдалануға егеменді құқықтарды жүзеге асыру мақсатында Каспий теңізі солтүстік бөлігі түбінің ара-жігін ажырату туралы келісім және 2002 жылғы 13 мамырдағы аталған Келісімге Хаттама КТҚС-да қазіргі кездегі мұнай операцияларын жүргізуге құқықтық негіз болып табылады.

КТҚС-дағы мұнай операцияларын жүргізудің міндетті шарты мынадай халықаралық келісімдерді: 1979 жылғы 13 қарашадағы Ауаның үлкен қашықтықта трансшекаралық ластануы туралы конвенцияны, 1992 жылғы 17 наурыздағы Өнеркәсіптік авариялардың трансшекаралық әсері туралы конвенцияны, 1992 жылғы 17 наурыздағы Трансшекаралық су ағындары мен халықаралық көлдерді қорғау және пайдалану туралы конвенцияны, сондай-ақ кеме жүрісі мен төтенше жағдайлар мәселелеріне қатысты Қазақстан Республикасы қол қойған басқа да халықаралық шарттарды сақтау болып табылады. КТҚС-дағы мұнай операцияларын жүргізудің міндетті шарты жер қойнауын пайдалану, табиғи және техногендік сипаттағы төтенше жағдайлар, өнеркәсіптік әрі өрт қауіпсіздігі және қоршаған ортаны қорғау жөніндегі операцияларды қауіпсіз жүргізуге қатысты Қазақстан Республикасының заңдарын сақтау болып табылады.

Жер қойнауын пайдалану мәселелері жөніндегі заңдар Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулылар блогы мен ел Президентінің жекелеген жарлықтарын да қамтиды. Теңіз мұнай-газ операцияларына, сондай-ақ жер қойнауын пайдалану қызметін мемлекеттік бақылау тәртібін жетілдіру үшін қолданылатын заңдардың дамуы жалғаса түсуде.

1.5. Күшті және әлсіз жақтары

КТҚС-ын одан әрі игеру үшін мынадай оң факторлар ықпал етеді: саяси тұрақтылықты қамтамасыз ететін және экономикалық дамудың жоғары қарқынын ұстануға жәрдемдесетін Қазақстан Республикасының серпінді әрі сындарлы ішкі және сыртқы саясаты;

көмірсутектері жаңа қорларының өсімімен салыстырғанда энергия қуатына сұраныстың озыңқы үрдісін туғызатын, әсіресе дамушы елдердегі экономикалық өсімі;

көмірсутектері ресурстарының дүниежүзілік қорларының шектеулілігі; көліктің, мұнай-химия өндірісінің әр алуан түрлері үшін көмірсутектерінің ресурс ретінде басым тұруы;

ірі әлемдік мұнай өндірушілердің бағаның экономикалық тұрғыдан ақтаулы деңгейін қамтамасыз етуге ұмтылысы;

шетелдік инвесторлардың КТҚС-на келуге дайын болуы;
Каспий бассейнінде теңіз мұнай операцияларынан тәжірибесі және/немесе коммуникациялық инфрақұрылымы бар елдердің болуы;
Каспий өңірі аймағының халқы мен ұйымдарының КТҚС-ын кешенді және жоспарлы игеруге мүдделілігі.

Сонымен бірге, ұзақ мерзімді перспективада КТҚС-ын игеру қарқынына мынадай жекелеген тежеуші факторлардың әсер етуі ескеріледі:

көмірсутектерінің біршама қымбаттауы, оларды шикізаттың басқа түрлерімен , энергия қуаттарымен және энергия көздерімен ауыстыруға ынталандырады;

құрлықтағы жобалармен салыстырғанда теңіз мұнай жобаларын іске асырудың жоғары құны және ұзақ мерзімі;

өндірілген шикізатты игеру және тасымалдау тұрғысынан алғанда басқа мұнай провинцияларынан көмірсутектерінің көптеген алуға жеңіл көздерінің у а қ ы т ш а а р т ы қ ш ы л ы ғ ы ;

күрделі таулы-геологиялық, гидрологиялық және климаттық жағдайлар;

КТҚС-ы табиғат ортасының техногенді ықпалдарға сезімталдығы;

ілеспе мұнай газы мен өзге де компоненттерді (күкіртті) кәдеге жарату п р о б л е м а л а р ы ;

объектілердің трансшекаралық аумақта және халықаралық көлде орналасуы;

өнеркәсіптік және тасымал аварияларының болу ықтималдығы;

көмірсутегі шикізатында күкіртті сутегінің улы уытты (күкіртті сутегі) з а т т а р ы н ы ң б о л у ы ;

теңізде мұнай операцияларын жүргізу кезінде төтенше жағдайлардың алдын алу және оларға дайын болу мәселелерінде құқықтық қатынастарды реттейтін нормативтік базаның жетімсіздігі;

КТҚС-да су бассейнін бақылау мен қадағалаудың тиісті жүйесінің болмауы; теңізде төтенше жағдайларды жою үшін теңіз авариялық-құтқару қызметінің б о л м а у ы ;

мұнай төгілуінің алдын алу және жою саласында Каспий өңірі мемлекеттерінің халықаралық шарттарының болмауы.

2. Бағдарламаның мақсаты мен міндеттері

2.1. Бағдарламаның мақсаты

КТҚС-ын игеруді оған елеулі табиғи, техникалық, еңбек және зияткерлік ресурстар тартылатын ұзаққа созылатын әрі күрделі жасампаз процесс ретінде қарастыра отырып, осы Бағдарлама мемлекеттік ұйымдар, жер қойнауын пайдаланушылар, инвесторлар, жеке тұлғалар мен осы процеске басқа да қатысушылар қызметін келісуді және тәртіпке келтіруді көздейді.

Теңіз мұнай операцияларын дамытудың саяси және экономикалық шарттарын ескере, Каспий өңірі аймағындағы жұмыстардың ауқымын және олардың елдің экономикалық өсуіне оң ықпалын бағалай, сондай-ақ табиғи факторлардың маңызы артып отырғанын сезіне отырып, Бағдарлама КТҚС-ын игерудің мақсаты мен принциптерін белгілейді.

КТҚС-ын игерудің мақсаты:

КТҚС-ның көмірсутектері ресурстарын ұтымды және қауіпсіз игеру арқылы елдің тұрақты, экономикалық дамуын қамтамасыз етуге және Қазақстан халқының өмір сүру сапасын жақсартуға, ел индустриясының ілеспе салаларын дамытуға қол жеткізуге жәрдемдесу.

КТҚС-ын игерудің принциптері:

Қазақстан Республикасының мүдделерін сақтау;
халықаралық ынтымақтастық;
жер қойнауын пайдалануға келісім-шарттарды жасасу кезінде республиканың тәуекелін азайту;

көмірсутектер ресурстарын кешенді және қалдықсыз пайдалану;
өнеркәсіп және өрт қауіпсіздігінің, өнеркәсіптік санитариялық, еңбек және қоршаған ортаны қорғаудың қазақстандық және халықаралық ережелерін, стандарттарын сақтау;

Каспий аймағының экологиялық қауіпсіздігін қамтамасыз ету, Каспий теңізі табиғат ортасына теңіз мұнай-газ операцияларының тұрақсыздандыратын ықпалын болдырмау үшін озық және қауіпсіз технологияларды қолдану;

қазақстандық тауар жеткізушілер мен қызмет көрсетушілерді теңіз мұнай-газ келісім-шарттарын іске асыруға тарту.

2.2. Негізгі міндеттер

КТҚС-ын игеру теңіз мұнай-газ операцияларын ұзақ мерзімді дамыту проблемаларының салааралық сипатын, игерудің көптеген параметрлерінің көмірсутектері ресурстарының құрамына және кен орындарының геологиялық-техникалық жағдайына байланысты екенін көрсететін бірқатар міндеттерді шешуді қажет етеді.

КТҚС-ын игерудің негізгі міндеттері мыналарды қамтиды:
көмірсутектері барланған қорларының өсімін қамтамасыз ету және өндіру деңгейін тұрақты жоғары деңгейге жеткізу;

теңіз құрылыстарын тұрғызу үшін құрылыс материалдары мен құрастырмалар өндірісін дамыту;

көмірсутектерін тасымалдаудың мультимоделдік жүйесін дамыту;
тауарлар, жабдықтар шығару және қызметтер көрсету жөнінен отандық өндіріс кұру;

отандық машина жасау бөлігін қайта бейіндеу мен жаңғырту;

теңіз флоты мен теңіз порттарын дамыту;
өз ғылыми-техникалық базасын қалыптастыру, қазақстандық мамандарды
даярлау және оқыту;

теңіз мұнай операцияларын басқарудың тиімділігін арттыру;
адамдар денсаулығы мен қоршаған ортаны қорғауды қамтамасыз ету;
төтенше жағдайлардың алдын алу және олардың зардаптарын жоюға
дайындықты қамтамасыз ету;

мұнай-химия өндірістерін дамыту;
өндірілген газды кешенді кәдеге жарату;
заңдарды жетілдіру, игеру міндеттерін шешуге жәрдемдесетін нормативтік
құқықтық базаны дамыту;
ел экономикасының басқа да салаларын дамыту үшін КТҚС-ын игеру
ресурсын пайдалану.

Игеруді жүргізу барысына отандық және шетелдік инвестицияларды кеңінен
тарту мен қаржыны тиімді салу үшін негізгі жағдайлар:

2005 жылы Қашаған кен орнында алғашқы мұнай алу;
қорлар өсімін ұлғайтуға (өндіру көлемін кеңейту үшін база жасауға)
мүмкіндік беретін геологиялық-барлау және іздестіру жұмыстарының көлемін
кеңейту;

теңіз жобалары маркетингін әзірлеу мен оны ұйымдастыру жүйесін
қалыптастыру;

теңіз мұнай операцияларын кеңейту үшін жағалаулық инфрақұрылымды
озыңқы дамыту;

теңіз операциялары үшін импортты алмастыратын өндірістер ұйымдастыру;
Каспий өңірі аймағын жер және әуе көлігі мен телекоммуникациялар
қызметінің жеткілікті түрлерімен қамтамасыз ету;

теңіз мұнай-газ кешеніне арналған қазақстандық тауарлар мен қызметтерді
халықаралық стандарттарға сәйкес (ISO) стандарттау жағдайларын туғызатын
оның бастапқы кезеңінің үлкен маңызы болады.

КТҚС-ын игерудің міндеттері теңіз мұнай-газ операцияларын тұрақты
жоғары деңгейге шығаруды жеделдетуге бағытталған, ол:
ресурстық әлеуетімен;

жол берілетін экологиялық жүктемемен;
қолданылатын технологиялар мен жабдықтардың сенімділігі және
қауіпсіздігімен;

көліктің жеткізу қабілетімен;
мамандарды даярлау мүмкіндігімен;
көмірсутектеріне нарықтық қажеттілікпен және басқа да факторлармен
айқындалады.

3. Бағдарламаның негізгі бағыттары және іске асыру тетігі

3.1. Бағдарламаны іске асырудың негізгі бағыттары мен кезеңдері

Бағдарламаны іске асырудың негізгі бағыттары мыналарды қамтиды: теңіз операцияларын жүргізудің бірінші кезектегі ұйымдастыру жағдайларын ж а с а у ;

теңіз жобалары маркетингін ұйымдастыру;
өндірістік және әлеуметтік инфрақұрылымды дамыту;
көмірсутектері экспорты мен көлік бағыттарын жетілдіру;
қоршаған ортаны қорғауды қамтамасыз ету жүйесін дамыту;
ғылыми-техникалық жүйені жаңғырту және кадрлар даярлау;
құқықтық базаны жетілдіру;

отандық тауарлар сапасын арттыру және қазақстандық кәсіпорындар мен ұйымдардың теңіз мұнай-газ операцияларын іске асыруға тиімді әрі жоспарлы өсіп отырған қатысуы үшін жағдайлар жасау;

көмірсутектерді қайта өңдеуді дамыту және тауарлық құрылымын жақсарту;
мұнай-химия өнеркәсібін дамыту.

Игеру кезеңі іс-шаралардың мазмұнымен және жұмыстармен ерекшеленетін мынадай үш кезеңге бөлінеді:

бірінші кезең (2003-2005 жылдар) - кешенді игеруге жағдай жасау;
екінші кезең (2006-2010 жылдар) - игеруді жеделдету;
үшінші кезең (2011-2015 жылдар) - өндіруді тұрақтандыру.

Бірінші кезеңде мынадай іс-шаралар жүзеге асырылады:

КТҚС-ның әлеуетіне кешенді бағалау жүргізіледі;
мұнай-газ деректерінің бірыңғай ұлттық банкінің негіздері қаланады;
ұлттық мұнай-газ компаниясының қалыптасуы жүргізіледі;

Солтүстік-Каспий жобасының (қазақстандық теңіз жобасының пилоты ретінде) мониторингі қамтамасыз етіледі;

теңіз мұнай операциялары мен сервистік индустрияны қолдау үшін инфрақұрылым құру жөніндегі негіздер қаланады;

блоктардың оңтайлы пакеттері қалыптастырылады және келісімдердің өзекті параметрлері белгіленеді;

барлау және өндіруге арналған учаскелер бойынша, сондай-ақ барлауға арналған учаскелер бойынша келісім-шарттардың талаптары жөнінде конкурстар мен келіссөздер өткізіледі;

теңіз мұнай-газ операцияларын метрологиялық қамтамасыз етудің ұлттық жүйесі қалыптастырылады;

теңіз мұнай операцияларын жүргізу үшін ғылыми және жобалау-технологиялық база қалыптастыру мен қазақстандық персоналды даярлау басталады;

КТҚС-ның экологиялық мониторингі мен оны болжамдаудың автоматтандырылған бірыңғай жүйесі өрістетіледі;

жаңа экспорттық мұнай құбырының бағыты белгіленеді;

теңіз жобаларын ескере отырып көмірсутектерін тасымалдауды әртараптандыру жөнінде жұмыстар жалғастырылады.

Екінші кезеңде КТҚС-ын игерудің алғашқы мұнай-газ жобасы бойынша көмірсутектерін теңізде өндіру және экономикалық нәтижелердің өсуі басталады.

С о н ы м е н б і р г е :

жаңа теңіз блоктарын тендерлерге жоспарлы қою жүзеге асырылады; ұлттық мұнай-газ компаниясының теңіз жобалары бойынша оператордың функцияларын орындауы іске асырылады;

халықаралық экологиялық стандарттарға сәйкес қоршаған ортаны қорғауға қойылатын талаптарды жетілдіру жалғастырылады;

барлық теңіз жобаларының мониторингі қамтамасыз етіледі; жоғары экологиялық стандарттарға сәйкес келетін қосымша табиғат қорғау іс-шаралары әзірленіп, жүзеге асырылады;

мұнай-газ кешені үшін және аралас салалар үшін қазақстандық мамандарды даярлау және қайта даярлау жалғастырылады;

теңіз операцияларын жағалаулық қолдау үшін инфрақұрылым құрылады; қосымша құбыр қуаттарының құрылысы (экспорттағы мақсатта емес) өрістетіледі;

жаңа экспорттық мұнай құбыры қатарға қосылады; келесі экспорттық мұнай құбыры жүретін маршрут пысықталады; теңіз мұнай-газ кешені үшін негізгі отандық тауарлар мен қызметтердің бәсекеге қабілеттілігіне қол жеткізіледі (теңіз операцияларын жүргізу үшін и м п о р т а л м а с т ы р у) .

Үшінші кезеңде теңізде өндіру тұрақты жоғары деңгейге шығады және теңіз операцияларында пайдалану қызметі басым бола бастайды.

Б ұ л о р а й д а :

теңізде өндіру көлемінің тұрақты жоғары деңгейіне қол жеткізіледі; жаңа блоктарға конкурстар жалғастырылады; көмірсутектерін экспорттық тасымалдау үшін қосымша қуаттар енгізіледі; ілеспе компоненттерді толық кәдеге жаратуды қамтамасыз ететін мұнай мен газды өндіру индустриясы құрылды; теңіз мұнай операцияларының қажеттілігі көбіне қазақстандық тауарлармен

және қызметтермен жабылады;
мұнайды теңіз кен орындарынан пайдалануды өңдеуге негізгі технологияларды ауыстыру аяқталады;
көмірсутегі шикізатының негізінде химия өндірісі өрістетіледі;
жоғары басқару және ғылыми-инженерлік қызметтердегі шетел мамандарын қазақстандық ғалымдармен және мамандармен ауыстыру жеделдетіледі;
Каспий жағалауы мен акваториясында табиғатты қалпына келтіру жұмыстары өрістетіледі;
қазақстандықтардың жоғары өмір сүру стандарттары қамтамасыз етіледі;
КТҚС-ын игеру бойынша инвестициялардың өзін-өзі өтеуіне қол жеткізіледі;
Каспий теңізі акваториясы бойынша мұнай-газ кешені операторларының ұтқыр қозғалысы үшін авиакөлік коммуникациясы дамытылады.

3.2. Бағдарламаны іске асыру тетігі

3.2.1. Құқықтық қамтамасыз ету

Каспий теңізінің құқықтық мәртебесі бойынша Әзірбайжан, Иран, Қазақстан, Ресей, Түрікменстанның қатысуымен бес жақты негізде уағдаластыққа қол жеткізу теңіз мұнай операцияларын жандандыруға жәрдемдесетін болады.

Барлық Каспий өңірі мемлекеттерінің теңіз түбін межелеу мәселелерін қамтитын Каспий теңізінің құқықтық мәртебесі жөніндегі негіздемелі Конвенцияны әзірлеуді жеделдетуі мен қабылдауы КТҚС-ын игеруді халықаралық-құқықтық қамтамасыз етудегі маңызды саяси қадам болып табылады.

Республикада теңіз мұнай операцияларын жүргізу жағдайларын және инвестициялық ахуалды жақсарту мақсатында:

жер қойнауын пайдалану және теңіз мұнай операцияларын жүргізу;
салық салу және кедендік реттеу;
шетел инвестицияларын тарту;
валюталық реттеу және бақылау тараулары бойынша құқықтық базаны жетілдіру көзделеді.

КТҚС-ын игерудің заңнамалық жағдайларын қамтамасыз ету үшін ҚР заңдарын:

Қазақстан Республикасы жағдайында КТҚС-дағы теңіз мұнай операцияларын жүргізуден бюджетке едәуір және тұрақты түсімдердің түсуін қамтамасыз ететін салық салудың тиімді жүйесін қамтамасыз ету мақсатында салық режимі;
теңіз мұнай операцияларын жүргізу;
отандық тауарлар, жабдықтар өндіру мен қызметтер көрсетуді дамыту;
санитариялық-эпидемиологиялық қолайлылықты қамтамасыз ету;
қоршаған ортаны қорғау бөліктерінде жетілдіру қажет.

3.2.2. Жер қойнауын пайдаланудың теңіз учаскелерінің маркетингі

КТҚС-дағы ресурстарды игеру тәртібі оның солтүстік, орталық және оңтүстік бөліктеріндегі жер қойнауын пайдалануға арналған учаскелер мен блоктарды бірдей дәрежеде беруге негізделеді. Мемлекеттік табиғи объектілерге, рекреациялық аймақтарға, қорғаныс кешенінің объектілеріне және ірі елді мекендерге жапсарлас жатқан блоктар оған қосылмайды.

Жер қойнауын пайдалану теңіз учаскелерінің маркетингі мыналарды қамтиды :

блоктардың ресурстық әлеуетін бағалау және инвестициялық бағдарламалардың конкурсына қойылатын жер қойнауы учаскелерінің тізбесі мен құрамын қалыптастыру;

жер қойнауын пайдалану учаскелеріне конкурс шарттарын белгілеу; жоба шегінде жұмыстарды ұйымдастыру жөніндегі мердігердің ұсынысын қарау;

конкурс жеңімпазымен келіссөз раундтарын жүргізу; барлау, игеру және өндіру жоспарларын іске асыру.

Уәкілетті органдар ұлттық компаниямен бірлесе отырып теңіз блоктарын зерттеуді жүргізеді:

сейсмикалық барлау нәтижесінде алынған деректер өңдеуден өткізіледі және талдап түсіндіріледі;

перспективалық ресурстарға баға беріледі; тәуекелдерге талдауды қоса резервуарларды геологиялық моделдеу жүргізіледі;

түрлі коммерциялық және келісім-шарттық шарттарды ескере отырып, жобалардың қаржылық моделі құрылады;

Қазақстан Республикасының Үкіметі тендерлік блоктарды бекітеді, оларды конкурсқа қоюдың тәртібі мен шарттарын белгілейді.

Зерттеу нәтижелері теңіз операциялары процесінде алынған қосымша деректер негізінде жер қойнауы учаскелерін бөліп көрсету және кейіннен ресурстық әлеуетті нақтылау үшін пайдаланылады.

3.2.3. Блоктарды қою тәртібі

КТҚС-да блоктарды қою тәртібі жер қойнауы учаскелерін қалыптастыру және инвесторлармен конкурстар өткізу мен келіссөздер жүргізуді қамтитын табиғи-өндірістік әлеуетті кезең-кезеңімен және ұтымды игеруге бағытталған рәсімдер кешені болып табылады.

Жер қойнауын пайдалану учаскелерін қалыптастыру мынадай принциптерге негізделеді:

геологиялық-геофизикалық зерттелуі, сейсмикалық көлденең кескінінің тығыздығы мен сапасы;

елеулі мөлшердегі және болжамды ресурстарға ие базалық құрылымның

б о л у ы ;

учаскенің геологиялық ресурстарының 200-500 млн. т. шартты отындық
т ы ғ ы з д ы ғ ы ;

дәлелденген көмірсутек қорларымен белгілі бір аймаққа тектоникалық
о р а й л а с т ы ғ ы ;

бірдей экологиялық талаптар;

учаскенің базалық және басқа да құрылымдарын бірлесіп игеру мүмкіндігі;
теңіз мұнай операцияларын қолдайтын инфрақұрылымның орналасуы.

Геологиялық зерттелуі жағынан блоктар жақсы зерттелген (ірі және орташа
перспективалық құрылымдар анықталды) және нашар зерттелген (қолданылған
әдістермен перспективалық құрылымдар анықталған жоқ) болып бөлінеді. Жер
қойнауын пайдалану учаскелері блоктардан және зерттелуі жағынан әртүрлі
дәрежедегі блоктардың бөліктерінен тұрады:

жақсы зерттелген және дайын блоктар барлау мен өндіруге арналған
инвестициялық бағдарламалардың конкурсына қойылатын учаскелерге кіреді;
жеткіліксіз зерттелген блоктар барлауға арналған инвестициялық
бағдарламалардың конкурсына қойылу үшін учаскелерге топтастырылуы мүмкін.

Инвестициялық бағдарламалардың конкурсын жүргізу алдында:
жер қойнауын пайдалану учаскелерін геологиялық-техникалық бағалау;
жер қойнауын пайдалану келісім-шарттарының негізін құрайтын жер
қойнауын пайдалану учаскелеріне конкурстың негізгі шарттарын айқындау
ж ү р г і з і л е д і .

Жер қойнауын пайдалану учаскелеріне конкурстың негізгі шарттарында
м ы н а л а р д ы а ш ы п к ө р с е т е д і :

нақты және ақшалай тұрғыда ең төменгі жұмыс бағдарламасы;

қол қойылатын бонустың мөлшері;

с а л ы қ с а л у с х е м а с ы ;

жобалардағы ұлттық компания үлесінің мөлшері (кемінде 50%);

газ бен күкіртті кәдеге жарату жөніндегі ұсыныстар;

жер қойнауын пайдаланушының әлеуметтік жобаларды орындау жөніндегі
м і н д е т т е м е л е р і ;

теңіздегі жұмыстар кезіндегі экологиялық стандарттар;

жергілікті тауарларды, материалдар мен қызмет көрсетулерді пайдалану,
қазақстандық мамандарды жұмысқа жалдау және оқыту жөніндегі міндеттемелер
;

жер қойнауын пайдаланушының Қазақстан Республикасы МӨЗ-на мұнай
беруі бойынша міндеттемелері;

ғылыми-іздістіру және жобалық әзірлемелер жүргізу мен технологиялар беру

т ә р т і б і ;

ш е ш і м д е р қ а б ы л д а у р ә с і м і ;

жер қойнауын пайдалану құқығын беру үшін Қазақстан Республикасының заңдарында көзделген өзге де шарттар.

КТҚС-ның аумағында орналасқан жекелеген перспективалы блоктарға жер қойнауын пайдалану құқығын алуға тендерлік шарттармен жер қойнауын пайдаланушының әлеуметтік міндеттемелері түрінде құрлықтағы перспективасы аз қашықтағы құрылымдарды барлауға және игеруге қосымша инвестициялар са л у к ө з д е л у і м ү м к і н .

Инвестициялық бағдарламалардың конкурсы мынадай принциптерді орындауды қамтамасыз етуге тиіс:

конкурс шарттарының ашықтығы (транспаренттігі);

мемлекетті геологиялық барлау жұмыстарының тәуекелінен босату;

КТҚС-ын игерудің кешенділігі;

негіздемелі инвестициялық тәуекелдерді дәйекті қабылдау;

қол жеткен уағдаластықтарды сақтау.

Конкурс шарттарының ашықтығы жер қойнауын пайдаланушылардың неғұрлым технологиялы әрі тәжірибелілерін тартуды қамтамасыз етеді. Сонымен бірге шетел жер қойнауын пайдаланушылардың қолында КТҚС-ы ресурстарының шектен тыс шоғырлануына жол беруге болмайды, мұның өзі түрлі халықаралық тәуекелдердің пайда болуына байланысты елдің сыртқы саясатын жүзеге асыру кезінде теріс салдарларға әкеп соғуы мүмкін.

Мемлекет жер қойнауын пайдаланушыларға геологиялық тәуекелдерді толық жүктеу арқылы геологиялық тәуекелдерден босайды. Қазақстан Республикасының атынан түсетін ұлттық мұнай компаниясының КТҚС-ғы блоктарды әзірлеу кезіндегі тәуекелдерінің деңгейі жобаны қол қоюға дайындау барысында оның оған қатысу үлесіне, Мемлекеттің қатысу үлесіне және кен орындарының (блоқтың, құрылымның) зерттелуіне қарай айқындалатын болады.

Кешенділік бүкіл КТҚС бойынша жұмыс жүргізуді көздейді, мұның өзі шектеулі учаскеде жұмысты шектен тыс шоғырландырудан болатын қоршаған ортаға жағымсыз әсерлерді барынша азайтумен, жер қойнауын барынша жақсы зерттеуге қол жеткізумен және көмірсутегі шикізатының әр түрлі көздерін п а й д а л а н у м е н б а й л а н ы с т ы .

Қазіргі кезде ірі және орташа перспективалық құрылымдары бар шамамен 23 бөлінбеген учаске бар, олардың кейбіреуіне барлау жүргізуді республикалық бюджеттен қаржыландыру көзделуде. Жер қойнауын пайдаланушыларды барлау-өндіру шартымен анықтау үшін (келісім-шарттар немесе тікелей келіссөздер) конкурстарға жыл сайын кемінде үш учаске қойып отыру көзделеді. Мұнымен бір мезгілде қосымша барлау үшін учаскелер қойылатын болады.

Сөйтіп, бастапқы кезең 7-8 жылды (2010 жылға дейін) қамтиды, бұл жылдар ішінде 2015 жылға дейін тасымалдау және өткізу проблемасын реттеу үшін игерудің қарқынына түзету енгізуге болады.

Ұлттық компанияның ұйғаруы бойынша мұнай-газ операцияларын жүргізу үшін ұлттық компания алған жер қойнауын пайдалану учаскелерін әзірлеу үшін басқа да мұнай-газ және сервистік ұйымдарды қосалқы мердігер шартымен тарту жүргізіледі.

Барлау мен өндіруге арналған инвестициялық бағдарламалар конкурсының жеңімпазы геофизикалық зерттеулерді жүргізу, бір немесе бірнеше барлау ұңғымаларын бұрғылау (қажет болған жағдайда - бұрғылау қондырғысын орнату бойынша), әлеуметтік бағдарламаны орындау, қазақстандық мамандарды оқыту және технологиялар беру, сондай-ақ осы келісім-шартқа қол қою кезінде Қазақстан Республикасының қолданыстағы заңдарын ескере отырып, жер қойнауын пайдалануға арналған келісім-шартта белгіленген басқа да міндетті шарттарды орындау жөнінде өзіне нақты міндеттемелер алады.

Барлау бойынша инвестициялық бағдарламалар конкурсының жеңімпазы, геофизикалық зерттеулер жүргізу, бір немесе бірнеше параметрлік барлау ұңғымаларын бұрғылау, әлеуметтік бағдарламаларды орындау, қазақстандық мамандарды оқыту және учаскедегі 1-2 блоктарды таңдау құқығына жауап ретінде технологиялар беру және осы кен орнында барлау мен өндіруге бұдан былайғы келісім-шарт жасасу жөнінде өзіне нақты міндеттемелер алады. Бұл ретте теңіз блоктарында сейсмикалық зерттеулер мен гравитарлау жұмыстарын жүргізуге отандық компаниялардың міндетті қатысуын қамтамсыз ету қажет. Сонымен қатар жеңімпаз осы келісім-шартқа қол қою кезіндегі Қазақстан Республикасының қолданыстағы заңдарының нормаларын ескере отырып, келісім-шарттың ережелерінде белгіленген басқа да міндетті шарттарды орындайды. Қалған зерттелген және маркетингке әзірленген учаскенің блоктары барлау мен өндіруге арналған инвестициялық бағдарламалардың конкурсына қойылады.

3.2.4. Көмірсутектерін өндіруді дамыту

Республикада құрлықта мұнай өндіруді бес облыста орналасқан 100-ден астам кен орындарында 33 мұнай өндіретін компаниялар жүзеге асырады. Өндірудің негізгі өсімі Теңіз, Қарашығанақ, Өзен және басқа да кен орындарында қамтамсыз етіледі.

Жүргізілген зерттеулер Қазақстанда көмірсутегі шикізатының алынатын қорлары мен оны өндірудің неғұрлым елеулі өсімін КТҚС-ның ресурстары есебінен күтуге болатынын көрсетеді. Бұрын көрсетілгендей, алдын ала бағалаулар бойынша, КТҚС-нан алынатын көмірсутектер ресурсының көлемі шамамен 8,0 млрд. т. КТҚС-ның жоғары перспективалылығын бәрі бірдей өнімді

болған 6 ұңғыманы барлаулық бұрғылаудың алғашқы нәтижелері растайды. Мұның нәтижесі Қашаған және Қаламқас-теңіз екі кен орнының ашылуы болды. "Лукойл" компаниясы жүргізген осыған ұқсас жұмыстар Каспий теңізінің ресейлік секторындағы құрылымдардың жоғары перспективалылығын көрсетті.

2005 жылға дейінгі бірінші кезеңде КТҚС-дағы негізгі жұмыстар бірінші кезектегі блоктар бойынша барлау ұңғымаларын бұрғылаумен байланысты болады. Барлаулық бұрғылау жұмыстарын аяқтау және игеру мен өндіру сатысына көшуге орай бұрғылау жұмыстарының көлемі едәуір өседі.

КТҚС-дағы көмірсутектерінің анықталған болжамдық ресурстары болашақта КТҚС-ның кен орындарынан мұнай өндіруді жылына 100 миллион тоннаға дейін жеткізуге және оны осы деңгейде 25-30 жыл бойы ұстап тұруға мүмкіндік береді. Мысалы, Солтүстік Каспийдегі Қашаған кен орнынан бастапқы алынатын мұнай қорлары 1,7 млрд. тонна шамасында болады. Қашаған кен орнынан мұнай өндірудің жылдық көлемі: 2005 жылы - 0,5 млн. т, 2010 жылы - 22 млн. т. және 2015 жылы - 60 млн.т.-ны құрайтын болады. Алғашқы кезеңнің басқа блоктарында өндіру 2009-2010 жылдарда басталады деп күтілуде. Барлау жұмыстарын жүргізу мен болжанған қорлардың расталуына байланысты болатын белгісіздікті ескере отырып, бастапқы шарттар ретінде стандарттық әдістемелер мен "QUESTOR OFFSHORE" компьютерлік бағдарламасын пайдалана отырып қорлар мен өндіруді болжамдық бағалаулары алынды. Есептеулер табу ықтималдығының түрлі деңгейлері үшін үш нұсқада:

15 % (ең төмен нұсқа);

25 % (орташа нұсқа);

35 % (ең жоғары нұсқа)

о р ы н д а л д ы .

Алдын ала бағалаулар бойынша Бағдарламаны іске асыру теңіз кен орындарынан мұнай өндіру деңгейін 2005 жылы 0,5 млн. тоннаға, 2010 жылға қарай 40 млн. тоннаға дейін және 2015 жылы - 100 млн. тоннаға дейін жеткізуге мүмкіндік береді.

5-сурет. КТҚС-дағы мұнай өндіру
(қағаз мәтіннен қараңыз)

КТҚС-ның солтүстік бөлігіндегі тұзасты кеніштерінің айырмашылық ерекшелігі мұнайда жоғары дәрежеде 30% шамасында еріген газдың болуы. Қашаған кен орнының мұнайында ғана Қарашығанақ кен орнында алынатын газдың мөлшеріндей болады деп күтілуде. КТҚС-ның орталық бөлігінің құрылымдарында құрлықтағы Қаламқас кен орнындағы сияқты газ факторы онша көп табылмайды деп күтілуде. КТҚС-ның оңтүстік бөлігінде мұнай ғана емес, газ кен орындарын да ашу көзделіп отыр. Сөйтіп, тұтастай алғанда КТҚС-ы бойынша көмірсутек баламасында газ өндіру өндірілетін мұнай көлемінің 60%-ін

құрайды деп күтуге болады.

Геологиялық құрылымдардың осы ерекшеліктерін ескере отырып және КТҚС-ның барлық үш аймағындағы мұнай өндіруді болжау негізінде КТҚС-да газ өндіру 2005 жылы - 0,3 млрд. текше метр, 2010 жылға қарай - 24 млрд. текше метрге дейін және 2015 жылға қарай - 63 млрд. текше метрге дейін күтіледі.

6-сурет. КТҚС-дағы газ өндіру

(қағаз мәтіннен қараңыз)

Сонымен, КТҚС-ның ресурстарын игеру міндеттерінің бірі газды кәдеге жарату мәселелерін кешенді шешу болуға тиіс.

3.2.5. Газды кәдеге жарату

Қашаған кен орны мен басқа да перспективалық тұзасты құрылымдарындағы ілеспе газдың айырмашылық ерекшелігі шикі газдағы күкіртті сутегінің жоғары (19%-ке жуық) құрамы болып табылады. КТҚС-дағы кен орындарын игеру кезінде осыны ескере отырып, жабық схема бойынша ілеспе газды толық кәдеге жарату көзделеді, ол үшін шикі газдың 75%-ке дейінгісі қайтадан жер қабатына айдалатын болады. Шикі газды жер қабатына айдау көлемі 2005 жылы - 0,3 млрд. текше метрге дейін, 2010 жылы - 16 млрд. текше метрге дейін және 2015 жылға қарай - 40 млрд. текше метрге дейін күтілуде.

Бұл орайда өңдеу мен іске асыру үшін қажетті газдың артылып қалуы 2010 жылы шамамен 8 млрд. текше метр және 2015 жылы 23 млрд. текше метрге дейін болады. Ілеспе газдың артылып қалғаны теңіз кен орындарынан құбырмен құрылықта орналасатын газ өңдейтін кешендерге (ГӨК) беріледі. Тұтастай алғанда ГӨК-дегі газ дайындау жүйесі ілеспе газды тазартуды, сұйытылған фракцияларды бөліп алуды, күкіртті бөлу мен сақтауды, сондай-ақ тауарлық газды Қазақстан Республикасының газ тасымалдау жүйесіне айдау үшін сығымдауды қамтитын болады.

7-сурет. Газдың бағыты

(қағаз мәтіннен қараңыз)

3.2.6. Көмірсутектерінің тауарлық құрылымын қайта өңдеу және жетілдіру

Республиканың ішкі қажеттіліктерін мұнай өнімдерімен қамтамасыз ету КТҚС-ның даму шеңберінде ғана емес, тұтастай алғанда ел экономикасын тұрақты дамыту тұрғысында да бірінші дәрежелі міндет болып табылады.

Негізінен, отандық мұнай өндіру зауыттарындағы (МӨЗ) мұнай өңдеудің нақты көлемі ішкі рыноктың мұнайға қажеттілігінің 70%-ін ғана қамтамасыз етеді. Мұнай өнімдерінің ішкі өндіру жетіспеушілігі негізінен Ресейден келетін импорт есебінен жабылады.

Ішкі рынокты мұнай өнімдерімен қамтамасыз ету үшін қазақстандық МӨЗ-ын шикізатпен қажетті және болжамды жүктеу есебі жүргізілді. Есеп негізгі мұнай өнімдері - бензинді, авиациялық керосинді және дизельдік отынды 2000-2002

жылдар ішінде ішкі тұтынуды талдау негізінде, сондай-ақ экономика және бюджеттік жоспарлау министрлігінің республикадағы ЖІӨ-нің болжамды өсуі туралы деректер негізінде орындалды.

Бұл болжам деректері бойынша республиканың мұнай өнімдерін ішкі тұтынуды қамтамасыз ету үшін 2005 жылға қарай - 9,5 млн.т. дейін, 2010 жылға қарай - 14, 8, млн. т. дейін, және 2015 жылға қарай - 18,6 млн. тоннаға дейінгі көлемде ұлғайта отырып (N 3 кестені қараңыз) мұнай өңдеу қажет етіледі.

Мұнай өндіру мен ҚР МӨЗ-на мұнай жеткізудің 2015 жылға дейінгі болжамы (млн. т.)

3-кесте

Жылдар!	Мұнай !	ТШО !	КТҚС !	ТШО !	ҚР МӨЗ !	Соның !	Соның !
	өндіру,	және !		және !	жеткізу!	ішінде !	ішінде !
	ҚР !	КИҰ !		КИҰ-сыз!	НДК !	НДК(КТҚС) !	
	бойынша!			құрлық !		(құрлық)!ресурс.	
	барлығы!					ресурс. !	тарының !
	!	!	!	!	!	тарының !	ішінен !
	!	!	!	!	!	ішінен !	!
2003	48,780	18,700	0	30,080	8,500	8,500	0
2004	56,000	22,270	0	33,730	8,900	8,900	0
2005	61,159	21,800	0,500	38,859	9,580	9,080	0,5
2006	80,286	26,400	8,000	45,886	11,400	10,192	1,208
2007	83,469	34,800	11,000	37,669	12,000	9,188	2,812
2008	86,869	35,900	14,000	36,969	12,940	9,017	3,923
2009	92,320	35,600	21,000	35,720	13,880	8,712	5,168
2010	118,600	45,100	40,000	33,500	14,820	8,171	6,649
2011	129,047	44,800	52,000	32,247	15,760	7,865	7,895
2012	139,920	44,900	64,000	31,020	16,700	7,566	9,134
2013	157,780	52,000	76,000	29,780	17,640	7,263	10,377
2014	168,857	52,300	88,000	28,557	18,580	6,965	11,615
2015	179,200	51,900	100,000	27,300	18,600	6,659	11,941

Қазіргі кезде ҚР МӨЗ-да құрлықтағы кен орындарында өндірілетін (Теңіз және Қарашығанақ кен орындарындағы өндіруді есепке алмағанда) мұнайдың 30% шамасында қайта өңделеді. Перспективада 2006 жылға дейінгі болашақта офшорлық кен орындарында мұнай өндіру айтарлықтай арта қоймайды.

"Теңізшевройл" ЖШС БК (бұдан әрі - "ТШО" БК) мен Қарашығанақ интеграциялық ұйымын (бұдан әрі - ҚИҰ) есепке алмағанда құрлықта мұнай өндірудің көлемі 2006 жылғы 45 млн. тоннадан 2015 жылға қарай 27 млн. тоннаға дейін азаюы және мұнымен бір мезгілде ҚР МӨЗ-да мұнай өңдеу қажеттіліктерінің 2005 жылғы 9,5 млн. тоннадан 2015 жылға қарай 18,6 млн. тоннаға дейін өсуі КТҚС-да өндірілетін ресурстардан мұнайды 2006 жылдан бастап 2015 жылға қарай 12 млн. тоннаға дейінгі көлемге жеткізуді қажет етеді.

Бұдан әрі алынатын қорлардың сарқылуына байланысты құрлықтағы кен орындарында өндірудің табиғи құлдырауы күтіледі. Осыған байланысты мұнай өңдеуге деген өсіп отырған ішкі қажеттілікті 2007 жылдан бастап КТҚС-ның кен орындарында өндірілген мұнайды жеткізуді қоспай, тек құрлықта өндірілетін ресурстар есебінен ғана қамтамасыз ету мүмкін болмайды.

КТҚС-ның кен орындарынан мұнай бірінші кезекте жаңғыртуды 2006 жылға қарай аяқтау көзделіп отырған Атырау МӨЗ-на (АМӨЗ), ал кейіннен Шымкент (ШНОС) және Павлодар (ПМӨЗ) қалаларындағы МӨЗ-ға жеткізуді жүзеге асыру қажет.

8-сурет. КТҚС-нан ҚР МӨЗ-іне мұнай жеткізу
(қағаз мәтіннен қараңыз)

ҚР МӨЗ-на мұнай жеткізу жер қойнауын пайдалану жөніндегі қолданыстағы келісім-шарттардың шарттарына сәйкес, ал жаңасы бойынша ҚР заңдарына сәйкес көзделеді.

Болашақта КТҚС-ның кен орындарынан мұнайды Шымкент МӨЗ-на екі маршрутпен:

Атырау-Самара мұнай құбырымен (өзара айырбас/сату-сатып алу) Ресей Федерациясы арқылы, одан әрі Омбы-Шымкент мұнай құбырымен;

Өзен-Атырау, Атырау-Кеңқияқ (кері айдау мүмкіндіктерін де ескере отырып), одан әрі жобаланып отырған Кеңқияқ-Арал-Құмкөл мұнай құбырымен жеткізу көзделеді.

9-сурет. КТҚС-нан ҚР МӨЗ-на жеткізу
(қағаз мәтіннен қараңыз)

3.2.7. Мұнай мен газ экспорты маршруттарын жетілдіру

КТҚС-ның кен орындарында өндірілетін мұнайды тасымалдау үшін пайдаланылуы мүмкін қазіргі тасымалдау әлеуеті мыналарды қамтиды:

магистралды мұнай құбырлары мен газ құбырлары;

көмірсутектерін сақтау мен тиеу-түсіру үшін теңіз порттары мен порт құрылыстары;

көмірсутектерін тасымалдау үшін жалданатын шетел кемелері (мұнай құятын танкерлер);

көмекші кемелер;

темір жол мұнай құятын және газ толтырғыш терминалдары;
арнаулы жылжымалы темір жол құрамы (цистерналар).

КТҚС-ның кен орындарынан көмірсутектерін тасымалдау мынадай
экспорттық маршруттар бойынша:

одан әрі Еуропа рыноктарына жіберілетін Самара және Новороссийскіге
мұнай құбырымен;

Александров Гай мен Солтүстік Кавказға - газ құбырымен;
Каспий теңізі порттарына - теңіз жолымен;
өңдеу немесе тиеу-түсіру пункттеріне дейін - теміржол маршруттарымен
тасымалдау көзделді.

Кеңкияқ - Атырау, Кеңкияқ - Арал - Құмкөл мұнай құбырларының құрылысы
Батыс, Ақтөбе және Шығыс окшауланған магистралдық мұнай құбырларын
бірыңғай жүйеге біріктіреді, мұның бұл Каспий өңірінен Қазақстанның солтүстік
, орталық және оңтүстік аймақтарына, ал кейіннен Қытай Халық Республикасы (ҚХР)
бағытына тасымалдауға мүмкіндік береді.

10-сурет. Тасымал инфрақұрылымының жай-күйі
(қағаз мәтіннен қараңыз)

КТҚС-ның мұнай кен орындарын игеру дәрежесіне орай көмірсутектерін
әртүрлі бағыттарға жеткізуді әртараптандыру қажеттігі пайда болды, осыған
байланысты алда мыналар тұр:

перспективалық нұсқаларды айқындау және басым экспорттық маршрутты
таңдау;

экономикалық тартымды жағдай иемдену үшін транзит елдерімен келіссөздер
жүргізу;

қазақстандық мұнай өндіруші ұйымдардың құбыр салу жөніндегі жобаларға
үлестік қатысуын қамтамасыз ету қажет болады.

Шаруашылық қызметтің түрлі субъектілерінің құбыр тасымалы объектілерін
салуы мемлекеттің экономикалық мүдделерін және қаражатты тиімді
пайдалануды ескере отырып жүргізілуге тиіс, бұл орайда қосалқы маршруттар
мен құрылыстар салуға жол берілмеуге тиіс.

Экспорт маршруттарын жетілдіру көмірсутектерін мультимодальды
тасымалдауды көздейді, онда құбыр, темір жол және теңіз көлігінің қуаты
ұтымды ұштастырылады.

Төменде КТҚС-ның кен орындарынан көмірсутектерін тасымалдаудың
жұмыс істеп тұрған негізгі және перспективалық экспорттық маршруттары
аталған.

Өзен-Атырау-Самара магистралды мұнай құбыры. Аталған маршрут
Қазақстан мұнайын экспорттаудың Ресей Федерациясының аумағы арқылы
өтетін транзиттік бағыттарының бірі болып табылады. 2002 жылғы 7 шілдеде

Қазақстан Республикасы мен Ресей Федерациясының арасында қол қойылған ұзақ мерзімді Мұнай транзиті туралы келісімге сәйкес Ресей тарапы "АК Транснефть" ААҚ мұнай құбыры жүйесі бойынша Ресей Федерациясының аумағы арқылы Қазақстан мұнайының транзитін жүзеге асыруға кепілді мүмкіндігіне кепілдік ұсынады.

Батыс Қазақстанда мұнай өндірудің перспективалық өсуін есепке ала отырып, Атырау-Самара мұнай құбырының өткізу қабілетін 2005 жылға қарай 25 миллион тоннаға дейін кезең-кезеңімен ұлғайту көзделеді, ол бойынша әдетте Қазақстан мұнайы Қара теңіздің Новороссийск мен Одесса порттары арқылы дәстүрлі жеткізілетін болады. Мұнымен қатар Қазақстан мұнайын Шығыс Еуропа мен Балтық рыноктарына жеткізуді ұлғайту үшін перспективалық маршрут Балтық құбыр жүйесі (БҚЖ) де болып табылады.

Каспий құбыр консорциумы мұнай құбыры (КҚК). Қазақстан мұнайының жоғары сапалы сорттары үшін Жерорта теңізі рыногының тартымдылығын ескере келгенде, экспорттың негізгі маршруттарының бірі КҚК мұнай құбыры болып табылады. Осыған байланысты КҚК-тың қазіргі қуатының өткізу қабілетін 2005 жылға қарай жылына 38 млн./т. дейін (ҚР үлесі - 28 млн. тонна), 2008 жылға қарай 58 млн./т. дейін (ҚР үлесі - 43 млн. тонна) және 2011 жылға қарай 67 млн./т. дейін (ҚР үлесі - 50,7 млн.тонна) қосымша кеңейту ж о с п а р л а н у д а .

Ақтау теңіз порты. Баутино мен Құрықта тиісті порт инфрақұрылымын және/немесе филиалдарын сала отырып, Ақтау портының мұнайды тиеп-түсіру бойынша қазіргі қуатын жылына 8 млн./т. дейін ұлғайту көзделеді.

Қазіргі көлік жүйелері 2009 жылға дейінгі кезеңде Қазақстанда өндірілетін мұнайдың бүкіл көлемін экспорттау үшін жеткілікті.

Қазақстанда жылына 92 млн./т. астам, оның ішінде КТҚС-ында жылына 21 млн./т. мұнай өндірілген жағдайда, 2009 жылдан бастап жаңадан бірінші экспорт құбырын салуды қажет етеді. Мұнай өндіруді жылына 140 млн./т. дейін, оның ішінде КТҚС-да жылына 64 млн./т дейін арттыруға қол жеткізу 2012 жылға қарай жаңадан екінші экспорт-құбырын салуды қажет етеді.

Осыған байланысты болашақта мынадай мұнай жеткізу бағыттары көзделеді.

Ақтау-Баку (Баку - Тбилиси - Джейхан (БТД) бағыты.

2002 жылғы қыркүйекте БТД мұнай құбырын салу басталды, оны 2005 жылы аяқтау жоспарланған. Мұнай құбырының жобалық қуаты жылына 50 миллион тонна мұнайды құрайды. Бұл мұнай құбыры Азери Чираг - Гюнешли құрылымынан Әзірбайжан мұнайын тасымалдауға арналған. Алайда, осы жобаға Солтүстік-Каспий жобасы мердігерлерінің - ENI (Аджип), TotalFinaElf және Inpex қатысуын ескере келе, мұнай компаниялары үшін оны пайдалану экономикалық тұрғыдан мақсатқа сай болған жағдайда осы бағыт бойынша

Қашаған кен орнынан Қазақстан мұнайын тасымалдау мүмкіндігі пайда болады.

Қазіргі жағдайда БТД мұнай құбырына Қазақстан мұнайын жеткізудің нақты нұсқасы Ақтау (немесе Баутино) портынан Бакуге дейін танкермен тасымалдау болып табылады, осыған байланысты танкерлік флот пен порт инфрақұрылымын дамыту қажет.

11-сурет. Мұнай экспорты тасымал маршруттарының дамуы
(қағаз мәтіннен қараңыз)

Батыс Қазақстан - Қытай мұнай құбыры жобасы. Қазақстан мұнайының Қытай рыногына және одан әрі Азия-Тынық мұхит аймағы елдеріне шығуы да экспорттың перспективалық бағыты болып табылады. Аталған бағыттағы оңды елеулі фактор басқа мемлекеттердің аумағы арқылы транзитке байланысты тәуекелдің болмауында, яғни Батыс Қазақстан-Қытай маршруты Қазақстан көмірсутектерінің экспортталуына мүдделі елдер - Қазақстан мен Қытай аумағы бойынша ғана өтетін болады.

Қазақстан Республикасының Энергетика және минералдық ресурстар министрлігі мен Қытай Ұлттық Мұнайгаз Корпорациясы (ҚҰМК) арасындағы 1997 жылғы 24 қыркүйектегі Бас келісіммен Батыс Қазақстаннан Батыс Қытайға экспорттың мұнай құбырын салу көзделген.

Келісімде мұнай құбыры трассасының маршруты мен ұзындығы - 2797 км, мұнай айдаудың жоспарланып отырған көлемі - жылына 20 млн./т., қаржыландыруды ұйымдастыру мен құрылыс мерзімі - 4 жыл деп нақты белгіленген.

Қазақстан - Түрікменстан - Иран мұнай құбырының жобасы. Алдын ала жасалған зерттеулер бойынша аталған маршрут Қазақстан мұнайын Парсы шығанағы елдерінің рыногына экспорттау үшін экономикалық тартымды нұсқалардың бірі болып табылады. Жоба бойынша мұнай құбырының маршруты Батыс Қазақстанда басталып, батыс Түрікменстан арқылы өтіп, одан әрі Иранның аумағы бойынша оның солтүстік аймағына дейін барады.

Қазақстан мұнайын одан әрі Азия рыногына тасымалдауға Қазақстан - Түрікменстан - Иран маршруты бойынша Парсы шығанағының терминалдарына шығуы үшін ерекше техникалық шектеулер жоқ. Қазақстан мұнайының Парсы шығанағы елдерінің рыногына шығуы үшін ұсынылып отырған перспективалық маршрут кейбір технологиялық факторларды есептемегенде біршама қарапайым.

Экспорттық газ құбырлары. Таяудағы жылдары Қазақстан газын ішкі және сыртқы рыноктарға экспорттық газ құбырлары бойынша жеткізу өзекті мәселеге айналады. Бұл мәселелерді шешу үшін Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2002 жылғы 11 қаңтардағы N 25 қаулысымен мақұлданған Қазақстан Республикасының газ саласын 2015 жылға дейін дамыту тұжырымдамасында газ

құбыры жүйесінде стратегиялық және экономикалық тұрғыдан да өзекті позицияға ие "Орта Азия - Орталық" газ құбыры өнімділігін 2005 жылы - жылына 40 млрд.м³ және 2010 жылы 65 млрд.м³ дейін арттыру көзделген.

Ресей, Шығыс және Батыс Еуропа, Азия-Тынық мұхит аймағы рыноктары Қазақстан табиғи газын жеткізудің неғұрлым перспективалы әрі нақты рыноктары болып табылады. Қазіргі уақытта Қазақстан экспортын ұйымдастыру жөнінде бірқатар мүмкіншіліктер бар, атап айтқанда:

"Газпром" ААҚ газ құбыры жүйесі - газдың ТМД, Шығыс және Батыс Е у р о п а ға э к с п о р т ы ;

газды Түркия мен Еуропаға экспорттау үшін Қазақстан - Түрікменстан - Әзірбайжан - Грузия - Түркия экспорттық Транскаспий газ құбыры құрылысын с а л у ;

газдың Қытайға, Оңтүстік-Шығыс Азия елдеріне экспорты үшін Түрікменстан - Қазақстан - Қытай экспорттық (транзиттік) газ құбырын салу;

газдың Пәкістан мен Үндістанға экспорты үшін Қазақстан - Түрікменстан - Ауғанстан - Пәкістан - Үндістан экспорттық газ құбырын салу.

12-сурет. Құрғақ және сұйық газ экспортының бағыты
(қағаз мәтіннен қараңыз)

Еуропалық газ рыногына ырықтандыру жүргізілген жағдайда табиғи газды экспорттаушы елдердің бірлестігі неғұрлым өзекті бола бастайды. Осы елдердің рыноктарына табиғи газды негізгі жеткізушілердің бірі "Газпром" РАҚ-ы мен Орта Азия елдері болып табылады.

Тиімді экспорттық саясат жүргізуді ТМД елдерінің негізгі табиғи газ өндірушілерінің ортақ күшін біріктіруге газ альянсын құру жәрдемдеседі.

2001 жылғы 28 қарашада Қазақстан Республикасы Үкіметі мен Ресей Федерациясы Үкіметінің арасында Газ саласындағы ынтымақтастық туралы келісімге қол қою бұл бағыттағы маңызды қадам болды. Аталған келісім шеңберінде 2002 жылғы 7 маусымда тепе-теңдік негізде "ҚазРосГаз" ЖАҚ Қазақстан-Ресей бірлескен кәсіпорны құрылды.

3.2.8. Мұнай-химия өнеркәсібі

Мұнай-химия өнеркәсібі кәсіпорындарын қалпына келтіру және дамыту үшін жағдай жасау мақсатында мынадай бағыттарды іске асыру қажет:

ғылымды көп қажет ететін қосымша технологияларды пайдалануға енгізе отырып, қазіргі ірі өндірісті қалпына келтіру арқылы көмірсутегі шикізатын тереңдетіп өңдеу жөніндегі мұнай-химия өнеркәсібінің толыққанды и н ф р а қ ұ р ы л ы м ы н ж а с а у ;

мұнай-химия өнімдерінің импортындағы шикізат құрамын азайту және мұнай-химиясының жоғары технологиялы және импорт алмастырушы

өнімдерінің үлесін арттыру;

отандық шикізатты өңдеу үшін модулдық типтегі мұнай-химия жабдықтарын жасау;

өз ғылыми-техникалық әлеуетіміз бен лицензияланған технологияларды жылдам игеру есебінен мұнай-химия саласында ғылыми-техникалық прогресті интенсификациялау;

ішкі өнімнің жалпы көлемінің 50-60%-іне дейін тұтыну рыногына жұмыс істейтін мұнай-химия өндірістерінің үлесін арттыру, мұның өзі экономикасы дамыған елдердің деңгейіне сәйкес келеді;

бәсекеге қабілетті экспортқа бағдарланған мұнай-химия өндірістерін жасау және ішкі рыноктың аса маңызды мұнай-химия өнімдеріне қажеттілікті қанағаттандыру;

мұнай-химия өнімдері өндірісі мен оны өткізудің халықаралық жүйесімен интеграциялану және онда өз орнын алуға қол жеткізу;

республика аймақтарының өндірістік әлеуетін өрістету, жұмыспен қамтылмаған халықты қоғамдық өндіріске тарту, жаңа жұмыс орындарын құру.

Көмірсутегі шикізатының бірегей ресурстарына ие болып отырған Қазақстан Республикасының республика экономикасының түрлі салаларының қажеттілігін қамтамасыз етуге және дүниежүзілік қоғамдастықта жоғары тауарлық дайындықтағы мұнай-химия өнімдерін бәсекеге қабілетті өндірушінің өз әлеуетін іске асыруға мүмкіндік беретін мұнай-химия өндірісіне байланысты қазіргі технологиялары жоқ.

Осыған байланысты КТҚС-ның кешенді бағдарламасы шеңберінде инвестициялық жоба ретінде инфрақұрылымның өнеркәсіптік аймағына таяу жерде табиғи газдың сұйық компоненттерін терең жіктеу және мұнай-химия өнімдерін алу жөнінде дүние жүзінде бар неғұрлым жаңа және тиімді технологиялар енгізе отырып, мұнай-химия кешенін салу жоспарланып отыр.

Қазіргі кезде Қазақстан шикізатымен қамтамасыз етілетін бірыңғай технологиялық схема жасау мақсатында аталған жобаны іске асыру үшін инвесторлар тарту жөнінде жұмыстар жүргізілуде.

Мұнай-химия өнеркәсібі өнімдерінің сапасы мен бәсекеге қабілеттілігін арттыру негізгі мәселелердің бірі болып табылады, мұның өзін көмірсутегі шикізатын өндіруден бастап, қосылған құны жоғары дайын соңғы мұнай-химия өнімдерін шығара отырып, ілеспе мұнай газын немесе мұнайды терең өңдеуге дейін қызметті жүзеге асыратындай тікелей-интеграцияланған құрылым ұйымдастыру негізінде шешкен жөн.

Интеграция өндірісті құрамалау ағындарда оңтайландыру, инфрақұрылым объектілерін пайдалану арқасында оң нәтижелер береді. Мұнай-химия қондырғылары шикізаттарды төменгі баға бойынша алады және құрамалау

тиімділігі, ауқым мен арзан шикізат есебінен өнім бәсекеге қабілетті болады әрі дүниежүзілік рынокта өтеді, мұның өзі өз кезегінде компанияның табысын ұлғайтуға мүмкіндік береді.

Күкіртті кәдеге жарату. КТҚС-ның көмірсутектерін игеру кезіндегі маңызды міндеттердің бірі күкіртті кәдеге жарату болып табылады. Осыған байланысты күкірттің үлкен қорының ұзақ мерзімді экологиялық әсерін зерттеу жөніндегі жұмыстар кешенін жүргізіп, оларды Қазақстан Республикасында ұзақ мерзімді сақтаудың технологиясын әзірлеу қажет.

Күкіртті пайдаланудың белгілі түрлерінен басқа, оның жаңа нысандары күкіртті бетон, күкіртті цемент, күкіртті асфальт және күкіртті битум өндіру болып табылады. Осыдан шыға отырып, күкіртті кәдеге жаратудың мүмкін болатын нұсқаларының бірі өндірілетін күкіртті бетон ретінде автомобиль жолдарын төсеуге пайдалану болып табылады, мұның өзін таяу жылдары өндіріске енгізу көзделеді.

Қашаған кен орнында Солтүстік-Каспий жобасы бойынша күкіртті кәдеге жарату бағдарламасы. Қашаған кен орны мен КТҚС-ның басқа да тұзасты құрылымдарының негізгі ерекшелігі күкіртті сутегінің жоғары (19 процентке дейін) құрамы болып табылады.

Қашаған кен орнында өндірілетін көмірсутектерінің қарапайым күкіртін күтілетін ең аз өндіру күніне 2500 тонна шамасында болады.

Солтүстік Каспий жобасының операторы - "Аджип ККО" компаниясы әзірлеген Күкіртті кәдеге жарату бағдарламасы күкіртті өндіру мен сатуға қатысты "ТШО" КБ-ның сыналған стратегиясын пайдалануды көздейді.

Б ұ л с т р а т е г и я :

еңбекті және қоршаған ортаны қорғаудың барлық талаптарына жауап беретін күкірт әзірлеу технологиясын пайдалануды;

өнімге және оның адам мен экологияға әсер етуіне қойылатын халықаралық стандарттар талаптарын сақтауды қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін газдан тазарту технологияларының соңғы жетістіктерін енгізуді;

Канада, АҚШ, Франция және басқа да елдерде пайдаланылатын дүниежүзілік өнеркәсіптік практикаға сәйкес блоктарда сақтауды қамтамасыз етуді;

өткізу рыногы үшін жарамды жоғары сапалы өнімдер қалыптастыруды; қоршаған ортаға әсер ету тәуекелін азайту және қауіпсіздікті арттыру мақсатында қайта балқыту процестерін пайдалануды;

күкіртті бетонды, синтетикалық асфальтті, күкірт қышқылын және минералды тыңайтқыштарды өндіру үшін күкірт өнімдерін пайдалануды;

қоршаған ортаға зиян келтірместен күкіртті сақтауды және болашақта оны пайдалану үшін ресурстарды сақтауды ұйымдастыруды;

қабыршақты және түйіршікті күкіртті қаптарда буып-түю жөніндегі

технологияларды пайдалануды қамтиды.

"Көмірсутегі шикізатын барлау және өндіру кезінде күкіртті кәдеге жарату" жобасына жалпы инвестициялар 3 жыл ішінде 15 млн. АҚШ доллары болады.

3.2.9. Инфрақұрылымды дамыту

КТҚС-дағы мұнай операцияларын қолдау инфрақұрылымының объектілері Ақтауда, Атырауда, Форт-Шевченкода және Баутинода орналасқан:

Атырауда - өзен порты, "Қазақстанкаспийшельф" АҚ базасы және офистері, "Атыраумұнайгазгеология" АҚ базасы, өнеркәсіптік ұйымдар мен цехтар, техникалық университет, әуежай;

Ақтауда теңіз порты, өнеркәсіптік ұйымдар мен цехтар, техникалық университет, әуежай;

Баутинода - мұнай операцияларын 1-кезекте қолдау теңіз базасы;

Форт-Шевченкода - су тазарту жөніндегі қондырғы (тұщытқыш).

13-сурет. Жағалау инфрақұрылымы

(қағаз мәтіннен қараңыз)

Инфрақұрылымның барлық объектілерінің қайта құру мен кадрларды қайта даярлауға тиісті капитал салған жағдайда одан әрі пайдалану үшін іс жүзінде ә л е у е т і б а р .

Каспий өңірі аймағының инфрақұрылымын дамыту КТҚС-дағы мұнай операциялары үшін инфрақұрылымды құрудың кешенді жоспарын әзірлеу мен бекітуді көздейді, атап айтқанда:

мұнай және газ кен орындарын жайластыру, платформалар мен аралдар салу және мұнай-газ ұңғымаларын бұрғылау;

жағалаулық қолдау базасын кезең-кезеңімен жасау;

тасымалдаудың экспорттық маршруттарының жаңаларын таңдау және ж е т і л д і р у ;

жер үстіндегі коммуникацияларды дамыту;

техникалық флотты дамыту;

ірі тонналық жүктерді тиеу-түсіру үшін Ақтау, Баутино және Құрық п о р т т а р ы н д а м ы т у ;

шағын тонналық жүктерді тиеу-түсіру үшін Атырау қаласындағы өзен п о р т ы н д а м ы т у ;

Жайық өзенінің сағасын тереңдету (су экскаваторын пайдалана отырып); отандық машина жасау зауыттарында арнаулы жүзу құралдарын жөндеу және шығару жөніндегі өндірістер құру.

КТҚС-ның ерекшелігі теңіз тереңінің (солтүстік бөлікте 1-2 метрден оңтүстік бөлікте 300-400 метрге дейін) аумақты диапозоны болып табылады, мұның өзі барлау мен игеру жұмыстарын жүргізу кезінде әртүрлі әдістерді қолдануды талап е т е д і .

КТҚС-ғы мұнай-газ құрылымдарын игеру бағдарламасы платформалар және жасанды аралдар құрылысының 2003-2005 жылдардағы кезеңде - екі ғимаратын, 2006-2010 жылдары - он алты ғимаратын және 2011-2015 жылдары - отыз сегіз ғимаратын салуды көздейді. 2015 жылға дейін барлығы 56 платформа және жасанды аралдар салу көзделеді.

14-сурет. Платформалар мен жасанды аралдар салу
(қағаз мәтіннен қараңыз)

Теңіз ғимараттарының құрылысын салу кезінде Каспий теңізінің қоршаған ортасына аз әсер етуді қамтамасыз ететін конструкцияларға артықшылық беріледі.

Мұнайдың 2015 жылға дейінгі болжанған өнімін қамтамасыз ету үшін платформалардан және жасанды аралдардан 1100-ден астам мұнай-газ ұңғымаларын бұрғылау көзделеді, оның ішінде, 2003-2005 жылдары - 20 ұңғыма, 2006 жылдан бастап 2010 жылға дейін - 345 ұңғыма және 2011 жылдан 2015 жылға дейін 759 ұңғыма салу көзделіп отыр.

15-сурет. Мұнайгаз ұңғымаларын бұрғылау
(қағаз мәтіннен қараңыз)

Әрбір платформадан немесе жасанды аралдан 16-дан 20-ға дейін пайдалану және мұнай айдау ұңғымаларын бұрғылау көзделуде, бұл халықаралық стандарттарға сай келетін ең жаңа бұрғылау қондырғыларын пайдалана отырып, бұрғылау мердігерлерінің көп санын тартуды қажет етеді.

КТҚС-ның мұнай-газ кен орындары мен құрылымдарын болжанып отырған қарқынды жайғастыруды ескере отырып, кешенді және жеткілікті өткізу қабілеті бар жағалау инфрақұрылымын құру КТҚС-ын игерудің сыни факторы болып табылады.

Инфрақұрылымның ұтымды және уақтылы дамуын қамтамасыз ету үшін арнаулы жағалаулық қолдау базасының жүйесін кезең-кезеңмен құру қажет.

КТҚС-ның солтүстік және орталық бөліктері үшін - Түпқараған шығанағы ауданы және КТҚС-ның оңтүстік бөлігі үшін - Құрық порты ауданы жағалаулық қолдау базаларын орналастырудың неғұрлым ыңғайлы пункттері болып табылады. Сонымен бірге алда жағалаулық қолдау базалары, қайта өңдеу кәсіпорындары, теңіз құбырларын құрлыққа шығару аймақтары, қалдықтарды қауіпсіз сақтау және жер қойнауын пайдаланушыға қажетті басқа да объектілер үшін ұсынылып отырған пункттерді айқындай отырып, КТҚС-ның жағалау жолақтарын дамытудың кешенді жоспарын әзірлеп, жүзеге асыру тұр.

Қажеттілігі теңіз мұнай операцияларының жандана өсуімен айқындалатын инфрақұрылым объектілері екі санатқа бөлінуі мүмкін:

өз операцияларын қолдау үшін негізінен мұнай компаниялары пайдаланатын объектілер мен қызметтер болып табылатын тікелей инфрақұрылым (теңіз

қолдау базасы, өнеркәсіптік жарактандырудың базасы, теңіз танкер терминалы,
экспорттық құбыр және т.б.);

мұнайгаз объектілерінің қызметін қамтамасыз етіп қана қоймай, сондай-ақ өнеркәсіп пен қоғамның басқа да салаларын қолдау және жұмыспен қамтамасыз ету үшін пайдаланылатын ілеспе инфрақұрылым (энергиямен қамтамасыз ету жүйесі, жолдар, темір жол қызметі, сумен қамтамасыз ету, тұрғын үй қоры және басқалар).

16-сурет. Баутино ауданының даму жоспары
(қағаз мәтіннен қараңыз)

Инфрақұрылым объектілері мен қызметтерінің даму серпіні осы объектілер мен қызметтердегі қажеттіліктің үнемі өзгеріп отыратын ауыспалы жағдайын білдіреді. Бір кезеңнен екінші кезеңге көшу барысында неғұрлым кең көлемді қызмет көрсетулер ұсынуға қабілетті инфрақұрылымның қосымша қызметтері мен объектілеріне қажеттілік туындайды.

Жағалаулық қолдау база жобаларын әзірлеу Каспий теңізінің табиғи жағдайларын (Каспий теңізі деңгейінің ауытқуы, қуаты мол жел, жағалау және су түбі жер қабатының сапасы және т.б.) тиісті есепке ала отырып, Түпқараған шығанағын дамыту тәжірибесіне және Қазақстан Республикасында бар құрылыс материалдары мен технологиялар негізінде іске асыру мүмкіндіктеріне сүйенетін болады. Жағалаулық қолдау базалары жүйесі теңіз операциялары инфрақұрылымының негізі ретінде арнаулы теңіз флотына тиімді қызмет көрсетуді, жүктерді тиеу-түсіруді ұйымдастыру мен теңіз конструкцияларын монтаждау алдындағы әзірлеуді қамтамасыз етеді.

Басқа елдердегі мұнайгаз инфрақұрылымдарын құру тәжірибесін зерделеу, бұрын жүргізілген зерттеулер мен жобаға дейінгі әзірлемелер бойынша құрылыс материалдары мен рудалық емес шикізаттардың минералдық-шикізаттық саласы, құрылыс ұйымдары, жұмыс істеп тұрған инфрақұрылым объектілері мен оқу орталықтары бойынша деректерді жинау мен жүйелендіру инфрақұрылым қызметінің мынадай негізгі бағыттары мен оны дамытудың кезеңдерін бөліп көрсетуге мүмкіндік береді:

түрлі техникалық, экономикалық, экологиялық, сейсмологиялық, санитарлық-гигиеналық, білім беру бойынша зерттеулер ұйымдастыру мен өткізу және оны қалыптастыру мен дамытудың басқа да проблемалары;

инфрақұрылым құруға қатысатын тараптардың мүдделеріне келісім білдіру және іс-әрекеттерін үйлестіру, жалпыға ортақ (ұжымдық) пайдалану объектілерін құру кезегінің басымдықтары мен негіздемелерін белгілеу;

жұмыс істеп тұрған инфрақұрылым объектілерін жетілдіру, қайта жабдықтау және қайта құру;

мамандар оқыту;

теңізде барлау қызметін одан әрі дамыту мен тұңғыш мұнайды өндіруді қамтамсыз етуге қабылетті жаңа объектілер жобалау және құрылысын салу; қазіргі бар және құрлық пен теңізде көмірсутегін өндірудің ең көп деңгейіне жетуді, олардың тиімді өңделуін және тасымалдануын, соның ішінде экспортқа тасымалдануын қамтамасыз ететін қайтадан құрылатын объектілердің мүмкіндіктерін барынша пайдалану үйлесімі.

Республикалық және жергілікті басқару органдарының, сондай-ақ ұлттық компанияның назарын инфрақұрылымды дамыту проблемаларына шоғырландыру:

КТҚС-ын дамытудың кешенділігі мен жылдам игеруге бағыттылығы; объектілердің талап етілуіне қарай оларды күнілгері тұрғызуды; тікелей және ілеспе инфрақұрылым объектілерін қатар құруды; жұмыстарды, еңбекті және қоршаған ортаны қорғауды қауіпсіз жүргізудің қазақстандық және халықаралық стандарттарын сақтауды қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Жалпыға ортақ жер бетілік коммуникацияларды дамыту жағалау қолдауындағы базалар арқылы іркіліссіз жүк тасымалын қамтамасыз етуге бағытталатын болады. Бұл үшін жағалаулық қолдау базалары мен магистралдық жолдарды жалғастыратын автомобиль жолдары мен темір жол тармақтары құрылысы көзделуде.

Ақтау, Баутино және Құрық порттарын дамытумен қатар отандық теңіз сауда, техникалық және қызмет көрсету флотын құру да ерекше назар аударатын аймақтар болады. Сауда операцияларының, теңіз мұнай-газ операцияларының және теңіз кемелеріне порттық қызмет көрсетудің ауқымына сәйкес флотты кезең-кезеңмен құру көзделуде.

Техникалық флот барлау жұмыстарын жүргізу үшін қазірдің өзінде даяр болуға тиіс. Кемелердің бір бөлігі жалға алынуы немесе Каспий теңізінің бассейнінде жасалуы мүмкін. Жетіспейтін кемелер су жолдарымен, соның ішінде, құрастыруға арналған блок түрінде келуі тиіс. Барлауға арналған техникалық флоттың құрамына:

баржаларды тасымалдауға арналған жетектер, кессондар мен зәкір заводкалары;

жарактандыру кемелері;

көліктік баржалар (қадаға, тіреуге, бетон блоктарына арналған тегіс палубалы)

құрылыс баржалары (кранмен жаракталған); ұсақ тастар мен құм тасуға арналған баржалар;

топырақ аршу жарағы;

қайық-баржалар (қалдықтар мен жарактарды тасымалдауға арналған);

зерттеу кемелері (батиметрикалық);
отын тасуға арналған баржалар;
азаматтық авиацияның әуе кемелері талап етіледі.

Кен орындарын пайдалануға әзірлеу барысында құрылыс пен монтаж жұмыстары үшін қосымша кемелер, сондай-ақ:

т а н к е р л е р ;

в а х т а л ы қ к а т е р л е р ;

құбыр қалаушы кемелер (соның ішінде қайраңдамайтын);

құбырлар тасымалдауға арналған баржалар;

ауа қысымындағы көпшікті кемелер қажет болады.

Мұнай операцияларын қолдау үшін қажетті кемелердің саны тұтастай алғанда 2005 жылға қарай 15 бірлікте, 2010 жылға қарай - 50 бірлікте және 2015 жылға қарай - 89 бірлікте қажет болады.

17-сурет. Теңіз кемелеріне қажеттілік болжамы
(қағаз мәтіннен қараңыз)

Теңіз операцияларын жүргізу кезінде үнемдеу мақсатында шағын кен орындарын игеру мен қызмет көрсетуде арендаға және жалға алынған кемелерді пайдалану көзделеді. Ұзақ циклмен игерілетін ірі кен орындары үшін кемеңің толық құрамын жеткізуге арналған лизингтік келісім болуы мүмкін.

Қазақстан Республикасында өз қызметін жүзеге асыратын немесе жүзеге асырғысы келетін кеме иелері - ұйымдарының қызметін қалыпқа келтіру үшін кемелерді тіркеу мен сыныпқа бөлу мәселелерін шешу, олардың мемлекеттік ту астында жүзу шарттарын айқындау көзделеді.

Порттарды дамыту порт қызметін басқарудың схемасын жетілдіруді, порт ғимараттарының құрылысын салу мен қайта жаңғыртуды, кемелерге қызмет көрсету мен оларды жөндеу индустриясын дамытуды, навигацияларды жетілдіру мен қамтамасыз ету флотын құруды қамтиды. Қамтамасыз етуші флот кемелеріне деген бірінші кезектегі қажеттіліктер мыналарды қамтиды:

порт тұрақтарындағы жұмыстарға арналған жетектер;

отын құюға және су соруға арналған бункерлік кемелер;

акваторияны бақылау катерлері;

өрт сөндіргіш кемелер;

табиғат қорғау іс-шараларын жүргізуге арналған кемелер;

Каспий теңізі акваториясындағы өрттерді сөндіруге арналған азаматтық авиация әуе кемелері.

3.2.10. Жұмыспен қамту және кадрлар даярлау

Жұмыспен қамту. КТҚС-ын игеру Каспий өңірі аймағында экономика салалары тұрғысында жұмыс орындарын құруға мүмкіндік береді:

Кезең бойынша жаңа жұмыс орындарын құру болжамы:

1-ші кезең 2003-2005 жылдар - 2620 бірлік;
2-ші кезең 2006-2010 жылдар - 16530 бірлік;
3-ші кезең 2011-2015 жылдар - 25390 бірлік.

КТҚС-ын игеру сонымен қатар Каспий өңірі аймағына жұмыс күшінің едәуір ағымын тартуды қажет етеді.

18-сурет. КТҚС-ын игерумен айналысатындар санының болжамы (қағаз мәтіннен қараңыз)

2005-2015 жылдардағы кезеңде теңіз мұнай-газ операцияларында жұмыс істейтін қызметкерлердің жалпы саны өседі, бұл өзі теңізде өнім өндірудің барлық инфрақұрылым кешенінің озыңқы дамуына байланысты.

А л ғ а ш қ ы к е з е ң :

шетелдік жұмыс күшін тартумен (жоғары білікті қазақстандық мамандармен а у ы с т ы р а о т ы р ы п) ;

жұмыс күшін алдымен Маңғыстау және Атырау облыстарының аумағында тұратын азаматтар қатарынан тартумен, негізгі үйретілген контингентті басқа а й м а қ т а р д а н о р н а л а с т ы р у м е н ;

еңбекпен қамту мәселелері бойынша аймақтық уәкілетті органдарға өтініш жасаған азаматтарды жұмысқа тұрғызумен;

теңіз және мұнай операцияларын жүргізу жөніндегі мамандықтар бойынша үш айдан бір жылға дейінгі мерзімде біліктілігін арттыру курстарында және жоғары оқу орындарында Қазақстан азаматтары қатарынан кадрларды жедел даярлаумен сипатталатын болады. Бұл ретте Қазақстан Республикасының аумағында қызметін жүзеге асырушы компаниялардың жұмыс істеп жүрген бір шетел маманына Қазақстан Республикасының 10 азаматын оқып-үйренуге жіберу принципінің орындалуын сақтауды қамтамасыз ету қажет.

Е к і н ш і к е з е ң :

шетелдік мамандардың орнын қазақстандық мамандармен ауыстыру; қолдағы қажеттіліктерді ескере отырып, қазақстандық мамандарды қайта даярлау және біліктілігін арттыру.

Үшінші кезеңге кадр қажеттіліктерін Қазақстан Республикасының жоғары және орта оқу орындарының түлектерімен қамтамасыз ету жоспарланып отыр.

Кадрлар даярлау. Кадрларды кәсіби даярлауды КТҚС-ын игеруге қатысушы ұйымдар (ең алдымен, жер қойнауын пайдаланушылар) мен білім беру ұйымдары жүргізетін болады. Кәсіби бағдар жұмыспен қамту мәселелері жөніндегі уәкілетті органдар, жекеше жұмыспен қамту агенттіктері арқылы, сондай-ақ бұқаралық ақпарат құралдарында мұнай-газ бен ілеспе салалар жұмысшыларының кәсіби және әлеуметтік перспективалары туралы мәліметтерді жариялау жолымен жүзеге асырылатын болады.

Мұнай-газ кешенінің жаңа ұйымдарын құру кезінде кәсіби бағдардың негізгі

қ ұ р а л д а р ы :

кадрлардың салалық және аумақтық құрылымын қалыптастыру;
халықтың мақсатты топтарына жұмыс орындарын берудің басым құқығы;
жас мамандарға олардың алған мамандықтарына сәйкес жұмыс орнын ұсыну
ар қ ы л ы ы н т а л а н д ы р у ;

кадрлардың бір лауазымнан екінші лауазымға көлбеу және тікелей ауысып
о т ы р у ы н қ а м т а м а с ы з е т у ;

теңіз мамандығы мамандарының жеткілікті санын уақтылы даярлау,
сондай-ақ тиісті салалық бағдарлама әзірлеу және жүзеге асыру жолымен
жағалау объектілерін кадрмен қамтамасыз ету болуы тиіс.

2005-2015 жылдары теңіз мұнай-газ операцияларына қатысу үшін жұмыспен
қамтылатын мамандардың қажеттілігін қанағаттандыру мақсатында:

жеделдетілген кәсіптік даярлықты;
кәсіптік орта білім беруді;

жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі кәсіптік білім беруді жетілдіру
ж о с п а р л а н ы п о т ы р .

Мұнай-газ өнеркәсібінің республикада жетекші орын алып отырғанына
байланысты оның даму перспективасы осы саладағы кадрларды даярлау
мәселелеріне жаңа қағидаттарды талап етеді.

Осыған байланысты еңбек рыногында жоғары кәсіптік білімі бар мамандарға
сұраныс құрылымын орта және ұзақ мерзімді болжау әдістемесін әзірлеу және
о н ы е н г і з у қ а ж е т б о л а д ы .

Мұнай-газ саласы үшін мамандар даярлауға мемлекеттік тапсырыс көлемін
к ө з д е у қ а ж е т .

Мамандар даярлау үшін қаржыландыру көзі ретінде ірі компаниялардың
мақсатты білім беру гранттарын тағайындау практикасын кеңейту қажет.

Елдегі қазіргі білім беру ұйымдарына батыстың озық білім беру
технологияларын тарта отырып, жоғары білікті кадрлар даярлау жөніндегі
компаниялардың тәжірибесін мақсатты енгізу қажет.

Мұнай-газ саласы үшін кадрлар даярлаудың Еуропада жетекші позиция ұстап
отырған британ жүйесінің тәжірибесі зерделеуге тұрады. Сонымен, көптеген
ағылшын колледждері мен университеттері күндізгі бакалавр және магистр
бағдарламаларымен қатар біліктілігін арттырудың дистанциялық курсын ұсынып
о т ы р .

Теңіз операциялары адам өмірінің, қоршаған орта мен теңіз объектілері
қауіпсіздігін қамтамасыз ету керек екендігін ескерсек, онда кеме экипаждарын
қоса алғанда, мамандар оқытуды халықаралық конвенциялар мен
стандарттардың талаптарына сәйкес жүргізу қажет.

Осы міндеттерді іске асыру үшін оқудан өткендігі туралы тиісті куәлік пен

халықаралық үлгідегі теңіз жұмысшылары дипломдарын бере отырып, кадрларды даярлауға және қайта даярлауға арналған теңіз оқу-жаттығу орталығын құру қажет.

Ұлыбритания Ұлттық оқу ұйымында бар мұнай-газ өнеркәсібі үшін оқыту стандарттарын (ОРИТО) пысықтау және енгізу тәжірибесін барынша пайдалану керек. Осы ұйымның оқыту стандарттары мұнай-газ саласы үшін дүние жүзіне танылған.

Тренинг-провайдерлерді аккредитациялай, ОРИТО тарапынан осы орталықтарды кейін инспекциялай және аудиттей отырып, оқыту процесстері ОРИТО стандарттарына сәйкес болуы тиіс тренингтік орталықтар құруда осы ұйымның әлемнің түрлі аймақтарында пысықтаған практикасын пайдалану мүмкіншілігі туды. Бұл ретте қолданылатын стандарттар Қазақстан жағдайына бейімделуі және оның ерекшелігін көрсетуі керек екендігін атап өткен жөн.

Саланың ең жақсы шетелдік оқу орындарындағы білім беру тәжірибесі Қазақстан Республикасында пайдаланылуы мүмкін.

Осыған байланысты, мысалы, мұнай ісі бойынша жоғары білімді мамандар даярлауға британдық тараптармен бірлесе отырып ұйымдастырылған Қазақстан-Британ техникалық университеті (ҚБТУ) құрылды. Францияның бастамасымен халықаралық стандарттарға сәйкес мұнайхимия және мұнай өңдеу саласындағы мамандарды оқыту, жаңа технологиялар саласында тәжірибе мен білім беру мақсатында Қазақстан-Франция "ҚазФраМұнай" мұнай орталығы құрылды.

Сонымен, аталған іс-шараларды жүзеге асыру қазақстандық мамандарды кәсіптік даярлауды сапалы деңгейге көтеруге мүмкіндік береді.

3.2.11. Әлеуметтік және ілеспе инфрақұрылым

Каспий өңірі аймағында теңіз операцияларын кеңейту жұмыс күшінің келуін туғызады, бұл еңбекке қабілетті халықтың елеулі көші-қоны мен әлеуметтік даму проблемаларын оның ішінде:

келушілерді уақытша орналастыруға үйлердің жетіспеушілігін; ауыз су және азық-түлікпен тұрақты қамтамасыз етілмеуін (қолайлы баға бойынша);

жоғары білікті мамандардың үнемі жетіспеушілігін; көшіп келушілердің жұмыс және тұрмыс-тіршілік шарттарымен жеткіліксіз хабардарлығын;

отбасы мүшелерін жұмыспен қамту проблемаларын туындатады.

КТҚС-ның әлеуметтік инфрақұрылымы үш негізгі бағыт бойынша дамитын болады:

КТҚС-дағы мұнай операциялары мен қосалқы жұмыстардағы қызметкерлер үшін еңбек, еңбек қорғау және тұрмыстық гигиена, тұрмыс-тіршілік және

тамақтану жағдайларын қамтамасыз ету;

аймақтардың темір жол, автомобиль, авиация және басқа да инфрақұрылымдарын дамыту (автомобиль жолдарының, темір жолдардың, әуе жолдарының бұған дейін белгілі маршруттарын күшейту).

Қызмет көрсету саласының дамуы әрбір елді мекенде халықаралық стандарттарға жауап беретін іскерлік орталығын құру жолымен айқындалатын болады. Қолайлылықты, қауіпсіздікті және кеңейтілген коммуникациялық мүмкіндіктерді қолдау тиісті қызмет көрсетулердің дамуына әкеледі. Медициналық, білім беру, ағарту және діни объектілер отбасылық және көпшілік баруды қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін жақын және қауіпсіз жерлерде

о р н а л а с у ы т и і с .

Энергиямен қамту, сумен қамту, канализация және қалдықтарды қайта өңдеу объектілері мен қызметтерін қайта құру мен кеңейту жөніндегі жұмыстар коммуналдық шаруашылықты дамытудың негізгі міндеттері болады. Климаттық ерекшеліктерді ескере отырып, сауда және тұрғын-үй шаруашылығы ұйымдарын санитарлық бақылау қызметін нығайту қажет болады.

Әлеуметтік инфрақұрылым құру өндірістік емес қызмет көрсету салалары үшін жұмыс күшінің негізін құрайтын отбасы мүшелерін жұмыспен қамту мәселесін шешуге мүмкіндік береді. Теңіздегі жұмыстың негізінен вахталық сипатына, сондай-ақ қысқы кезеңде теңіз операцияларының маусымдық қысқаруына байланысты аймақта тынығу демалысы мен уақытша қызмет үшін жағдай жасау талап етіледі.

Каспий өңірі халқының өмір сүру деңгейін жақсарту, жан-жақты және үйлесімді әлеуметтік дамудың жағдайын қамтамасыз ету үшін:

тұрақты туып жатқан халықты еңбекпен қамтылуын және жаңа жұмыс орындарын құру жолымен жеке кірістердің өсуін;

еңбектің әртүрлі негіздеулерін қалыптастыру негізінде (лайықты еңбекақы және персоналды оқыту мүмкіндігі) Каспий өңірі аймағы жұмысшыларының әлеуметтік қорғалуын қамтамасыз етуді;

қауіпсіздік және гигиена талаптарына жауап беретін еңбек шарттарының сақталуын қамтамасыз етуді;

қамтамасыз ету нормаларына сай қажетті мөлшерде тұрғын үй салуды;

Каспий өңірі аймақтарын өз ресурстары есебінен газдандыруды;

халықты су және энергиямен тұрақты қамтамасыз етуді;

емдеу-сауықтыру мектеп және мектепке дейінгі, санитарлық-курорттық, спорттық-жаттығу және туристік мекемелер құрылысын салу мен қайта ж а н ғ ы р т у д ы ;

жер қойнауын пайдаланушылардың денсаулық сақтау, білім беру, көлік, байланыс, коммуникация және қызмет көрсету мәселелері бойынша жергілікті

атқару органдарымен ынтымақтастығын;
өндірісті, тұтыну мен қызмет көрсету салаларын дамытуды;
автомобиль жолдарының желісі мен елді мекендерде қоғамдық көлік жұмысын жақсартуды көздейтін шаралар кешенін жүзеге асыру қажет.

Батыс Қазақстан автомобиль жолдары желісін қалпына келтіру

Батыс Қазақстанның жол желісін зерттеу бойынша аймақтар құрамына төрт облыс: Ақтөбе, Атырау, Батыс Қазақстан және Маңғыстау облыстары енгізілді.

Қалпына келтіру жұмыстары үшін мынадай басым учаскелер белгіленді: Атырау-Орал - 492 км, Ақтөбе-Қарабұтақ - 213 км және Қарабұтақ-Қостанай облысының шекарасы - 249 км, Атырау-Ақтау - 894 км және Бейнеу-Ақжігіт-Өзбекстан шекарасы - 86 км.

Атырау-Ақтау жолы өмірлік қажетті жол ретінде қарастырылады, өйткені Өзбекстан Республикасының шекарасына, Ресей Федерациясының шекарасында Қиғаш өзені арқылы көпірге дейін Нөкіс-Бейнеу автомобиль жолының құрылысын салу, жүк тиеу-түсіру базасы ретінде және Каспий теңізі арқылы жүктерді тасымалдау үшін қыста қатпайтын Ақтау портын пайдалану болашақта қозғалыстың қарқындығын арттырады. Аталған автомобиль жолы Еуропадан Индияға қатынайтын транзиттік маршруттың бөлігі болып табылады.

Т е м і р ж о л к ө л і г і

Ақтөбе - 1049,3 км, Атырау - 749,7 км, Батыс Қазақстан - 319,7 км, Маңғыстау - 698,5 км темір жолдарының ұзындығы Қазақстан Республикасы жалпы темір жол ұзындығының 20%-ін құрайды.

Қазіргі уақытта Қазақстанның орталық және солтүстік аймақтарынан Ақтау портының бағытына тікелей шығуды қамтамасыз ету, Ресей Федерациясының темір жолына кірместен осы бағыттағы жүктерді тасымалдаудың уақыты мен ара қашықтығын қысқарту және Қазақстан Республикасы темір жолдарының жабық желісін құру мақсатында ұзындығы 402 км Алтынсарин-Хромтау жаңа темір жол желісінің құрылысы жүргізіліп жатыр.

Баутино портын дамытуға және жүктерді тиеу-түсіру көлемін арттыруға байланысты Маңғышлақ станциясынан Баутино портына дейін темір жол тармағы құрылысын салу қажет.

19-сурет. Қазақстан Республикасы темір жолдарының желісі
(қағаз мәтіннен қараңыз)

КТҚС-ның ресурстарын игеру "Қазақстан Темір жолы" Ұлттық компаниясы" ЖАҚ-ның вагон-цистерналары паркін одан әрі көбейтуді және жаңалауды, мұнай құю терминалдарының, сондай-ақ темір жол вокзалдарының құрылысын салуды және қолданыстағыларын қайта құруды талап етеді.

С у к ө л і г і

КТҚС-ғы мұнай ресурстарын игеру аймақта су көлігін дамытумен қатар

жүреді. "Қазтеңізтрансфлот" Ұлттық теңіз кеме қатынасы компаниясы" ЖАҚ 12000 тонна дедвейтті үш мұнай құю кемесін жобалау және жасау жөніндегі жұмыстарды жүргізуде. Кемелерді жасауды және жеткізуді 2004 жылы аяқтау жоспарланып отыр.

Каспий теңізінде пайдалануға арналған жүк көтерімділігі 5000-5500 тоннадан кем емес екі құрғақ жүк кемесі 2004-2006 жылдар барысында жасалатын болады. Олардың Ресейдің ішкі су жолдарына шығу мүмкіндіктері де жоққа шығарылмайды.

Сонымен бірге, теңіз тасымалдарының жоспарланып отырған қарқындылығын ескере отырып, арнайыланған: құтқарушы, экологиялық, өрт сөндіргіш кемелердің, сондай-ақ қоршаған ортаны ластаудың алдын алатын функцияларды орындаушы кемелердің болуы талап етіледі.

Инвестициялық жобалар

Ақтау портын дамытудың бас жоспарына сәйкес оны қайта жаңғыртуды үш кезеңде жүргізу жоспарланды, оның бірінші кезеңі 2000 жылы іске асырылды, екінші кезеңі толқын бәсеңдеткіш пен тоқтау дамбасын қайта жаңғыртудан тұрады. Қайта жаңғыртудың үшінші кезеңі қазіргі акваториядан солтүстік шығысқа қарай болашақта жаңа гавань ашуды және тиелетін, құйылатын және басты жүктерді өңдеуге арналған оннан астам мамандандырылған айлақ құрылысын салуды көздейді.

2002 жылы Ақтау порты аймағының алаңы 40 га құрады. Өндірістік алаңдардың жетіспеушілігі портты одан әрі дамуға кедергі жасап отыр. Осыған байланысты, құрылған "Ақтау Теңізпорты" арнайы экономикалық аймағы (АЭА) шегінде іргелес жатқан 45-50 гектар аумақты қосып беру жоспарланып отыр. "Ақтау Теңізпорты" АЭА аймақтың әлеуметтік-экономикалық дамуы, жаңа жұмыс орындарын құру, кәсіпкерлік қызметті ынталандыру мақсатында инвестициялар тарту үшін құрылды. Оны құрудың негізгі бағыты жоғары технологиялық өндірістерді, көлік және басқа да инфрақұрылымдарды салу болмақ.

Жоғары толқынды трансмиссия мен дамба бойындағы құбырдың астындағы кейбір бетон негіздерінің шөгуіне байланысты N 4 және 5 мұнай айлақтарын қайта жаңарту көзделіп отыр. Мұнай құю айлақтарын ұзақ мерзімді жалға беру шарттарына сәйкес қайта жаңарту мен жаңғыртуды "Қазтеңізтрансфлот" ҰТКҚК " ЖАҚ күшімен жүзеге асыру көзделіп отыр.

Бұл инвестициялық жобаның мақсаты мұнай құю айлақтарының өткізу қабілетін жылына 8 млн. тонна мұнайға дейін арттыру болып табылады.

20-сурет. Ақтау портын дамытудың бас жоспары
(қағаз мәтіннен қараңыз)

Түпқараған шығанағын игеру. КТҚС әлеуетін тиімді пайдалану мүмкіндіктерін іске асыру мақсатында 2003-2005 жылдары Түпқараған шығанағында бірқатар жұмыстар жүргізу жоспарланып отыр.

Шығанақтың шығыс жағынан 25000 тонна сыйымдылықты жанар-жағар май (ЖЖМ) сақтау базасының құрылысы жобалануда. Кемелер бункерлеріне мұнай құю үшін арнайы құбыры бар ұзындығы 120 метрден астам пирс құрылысы жоспарлануда. Құбыр Теңіздің мұнаймен ластануын болдырмау жөніндегі конвенцияның (MARPOL) талаптарына сәйкес жабдықталатын болады.

"Ақтау теңіз сауда порты" РМК филиалы болып табылатын, Баутино қойнауындағы Түпқараған шығанағында орналасып, теңіздің толқуынан жан-жақты қорғалғандықтан гидротехникалық құрылыстар салуды едәуір оңайлататын және арзандататын Баутино портының жүк ауданы дамытуды талап е т е д і .

Баутино портының айлағы мен аумағы кемелердің тұрағы, қысқы кезеңде техникалық қызмет көрсетуді жүргізу және навигация кезеңінде кемеңі жабдықтау жүктерін өңдеу үшін пайдаланылады. Оның ыңғайлы орналасуы жүктерді тасымалдау кезінде барлық қажетті қызмет көрсетулер үшін Қазақстанда екінші теңіз портын құруға мүмкіндік береді.

Кеме жөндеу базасының құрылысын салу. Теңіз тіркеліміне сәйкес кемелерге міндетті техникалық қадағалау талап етіледі. Кеме жөндеу базалары Астрахань, Махачкала, Баку порттарында орналасқан.

Қазақстанда кеме жөндеу базасының құрылысын салу қажеттігі Түпқараған шығанағына түрлі типтегі 75 кемеңі қазық байлауынан, сондай-ақ КТҚС-ын игеру кезінде мұнай операцияларын жүргізу үшін қызмет көрсететін флот кемелері санының артуы жөніндегі болжамдардан туындап отыр.

Кеме жөндеу базасының құрамына қалқымалы док, шағын кемелерді көтеруге арналған көлбеу алаңы мен кеме жөндеу және кеме корпусының жұмыстарына арналған шеберханалар кіретін болады. Докқа қою және жөндеу жұмыстарын жүргізу жөніндегі қызмет көрсетулер отандық және Каспий теңізіне тіркелген басқа да порттардың кемелеріне көрсетіледі.

Кеме жөндейтін база орналасатын орын Түпқараған және А.Бекович-Черкасск шығанақтарындағы жобалау-іздістіру жұмыстарынан кейін а й қ ы н д а л а т ы н б о л а д ы .

Құрық портында экспорттық терминалдар құрылысын салу. Қазақстанның теңіз жолымен экспорттық мүмкіншілігін шектеуді болдырмау мақсатында КТҚС-ында экспорттық мұнай құю терминалдарын салу жоспарланып отыр. А.Бекович-Черкасск шығанағы табиғи қатпайтын теңіз айлағы іспеттес. Рейдте де, айлақ қабырғасында да кемелердің қауіпсіз тұрағы толқын және жел әсерінен үш жақтан қорғалған қойнаудың ыңғайлы орналасқан орны есебінен қамтамасыз

е т і л е д і .

"Өзен-Ақтау порты" магистралдық мұнай құбырына дейінгі жақын ара қашықтықты (25-30 км.) ескере отырып, Құрық портын Қазақстанның кен орындарында өндірілетін мұнай тасымалы үшін тиеу-түсіру бекеті ретінде пайдалануды көздеу қажет.

Құрық порты Қазақстандағы мұнай және мұнай өнімдерін тиеу пункті мен Каспий теңізі бойынша жеткізу орны (Әзірбайжан және Иран порттары) арасындағы ара қашықтықты шамамен 50-60 милге қысқартуға мүмкіндік береді.

Кеме қозғалыстарын басқару жүйесі. Қазіргі уақытта КТҚС-да теңіз көлігінің қозғалысы реттелмеген. Солтүстік Каспийде "ерте мұнайды" барлау бұрғылауы кезінде пайдаланылатын 90-нан астам кеме жүзеді. Мұнай өндіруші компаниялардың бағалауы бойынша 2005 жылы кемелердің саны 2-2,5 есеге өседі. Кемелердің қозғалысына бақылаудың, қадағалаудың және басқарудың жоқтығы кемелердің соқтығысу қаупін тудырады және тұтас алғанда теңізде жүзу мен кеме жүрісінің қауіпсіздігіне теріс әсер етеді.

Қорықты жерлердегі, сондай-ақ КТҚС-ындағы ерте мұнайды барлау бұрғылауы бойынша жұмыстар қоршаған ортаның ластануын болдырмау жөніндегі халықаралық конвенциялардың талаптарын орындауға айрықша көзқарасты көздейді. Осыған байланысты, кеме жүрісінің қауіпсіздігіне жетуді және Кемелерді қауіпсіз пайдалануды басқару және ластануды болдырмау жөніндегі халықаралық кодекстің (ҚБХК) орындалуын қамтамасыз ететін Халықаралық теңіз ұйымының (ІМО) талаптарына сәйкес кеме қозғалысын басқару жүйесін құру қажет.

Қазақстанның Каспий өңірі аймағын дамытуға байланысты және Атырау портына кемелердің кедергісіз өтуі үшін Жайық-Каспий каналын қайта жаңарту жөнінде жұмыстар жүргізу қажет.

Қазіргі уақытта Жайық-Каспий каналы кеме жүрісінің қауіпсіздік талаптарына кеме жүрісі габариттерінің сәйкес келмеуінен кемелер қабылдауға дайын емес. Каналды кеме жүрісінің жағдайында ұстап тұру үшін жыл сайын түбін тереңдету және топырақ аршу жұмыстарын өткізіп отыру қажет.

Ә у е к ө л і г і

Қазақстанның әуе кеңістігі арқылы өтетін транзит ағындарының негізгі бағыттарынан ескеріп, бүгінгі күні халықаралық трассалар жолында орналасқан Ақтау және Атырау қалаларындағы әуежайларды қайта жаңғырту және жаңарту қажет. Аталған әуежайлардың негізгі өндірістік қорларын қайта жаңғырту және жаңалау авиакомпанияларға Еуропадан Азияға және кері бағытта ұшуға,

ұшақтарға жанар май құю үшін техникалық қону жүргізуге және оларды қосалқы алаң ретінде пайдалануға мүмкіндік береді, бұл республиканың әуе кеңістігі арқылы өтетін транзиттік ағындарды едәуір көбейтеді.

3.2.12. Импорт алмастыру

Теңіз мұнай операцияларын тауарлармен және қызмет көрсетулермен қамтамасыз ету жөніндегі отандық өндірушілердің мүмкіндіктері мынадай негізгі факторлармен шектелген:

тиісті өндірістердің болмауы;
бірқатар тауар позициялары бойынша баға бәсекелестігіне қабілетсіздігі;
бірқатар тауар позициялары бойынша тасымалдаудың тым қашықтығы мен мерзім ұзақтығы;
жалпы танылған стандарттарға (ISO, API және басқалары) сәйкес келмеуі;
сертификаттау жүйесінің жетілмеуі;
отандық тауар өндірушілердің әлсіз қаржылық жағдайы;
негізгі қорларының ескіруі;
технологиялық қалыс қалуы.

Теңіз мұнай операцияларының қажеттілігіне арналған материалдар, жабдықтар мен қызмет көрсетулер отандық өндірісінің өсуі ендігі жерде отандық өндірушілер шығаратын өнімдердің сапасын халықаралық стандарттар деңгейіне дейін көтеру, отандық жеткізушілердің жоба операторларымен өзара ынтымақтастығы негізінде ассортиментті кеңейту, қазақстандық тауар жеткізушілер мен қызмет көрсетушілерді теңіз мұнай келісім-шарттарын іске асыруға тарту, жоғары технологиялық тауарлар, жабдықтар және қызмет көрсетулер өндірісін дамыту үшін салық режимдері жөніндегі артықшылықтарды қоса алғанда, қажетті экономикалық жағдай құру, сондай-ақ импортерлерге және отандық өндірушілерге тауарларды, жабдықтарды және қызмет көрсетулерді өндіру және жеткізу жөнінен салық салудың тең жағдайын ұсыну арқылы қамтамасыз етілуі керек.

Құрлықтағы мұнай жобалары бойынша импорт орналастыруды дамытудың қазақстандық тәжірибесі отандық өндірушілердің үлесі пайдалану шығындарында 80-90%-ке дейін, күрделі шығындарда 50-60%-ке дейін жеткізілуі мүмкін екенін көрсетіп отыр. Машина жасау мен сервистің көптеген отандық ұйымдары бәсекеге төзімді тауарлар мен қызмет көрсетулер шығаруға кірісіп кетті.

Осыған байланысты, мұнай операцияларын жүргізуге арналған қазақстандық тауарларды жеткізу жөнінен келісім-шарт стратегиясын әзірлеу, сондай-ақ жер қойнауын пайдалану келісім-шарттарында импорт алмастыру және табиғи монополистерден басқа қазақстандық тауар өндірушілердің тауарларын, жұмыстары мен қызмет көрсетулерін кеңінен қамту айқындамасын нығайту

қ а ж е т .

Теңіз мұнай-газ операцияларын іске асыруға қазақстандық кәсіпорындар мен ұйымдардың тиімді және жоспарлы өсіп отыратын қатысуы жағдайын құру үшін мынадай іс-әрекеттер алынатын болады:

тендерлік рәсімдерде адал бәсекелестікті қамтамасыз ететін әлеуеттік мердігерлердің барлығына тең жағдай жасау;

қазақстандық өндірушілерді қорғауды қамтамасыз ету, Қазақстан Республикасының заңдарына сәйкес әкелінетін тауарларды міндетті сертификаттауды енгізе отырып, олардың өнімдері мен қызмет көрсетулерінің бәсекелестігін арттыру;

тендерлік рәсімдердің тегіс қамтитын мониторингін ұйымдастыру; жабдықтар мен қызмет көрсетулерді жеткізудің жасанды монополиясын болдырмайтын жағдайларды қамтамасыз ету;

теңіз мұнай операцияларына қазақстандық қатысуды дамытудың перспективалық бағыттары бойынша зерттеу жүйелерін ұйымдастыру;

мұнай өнеркәсібінің қажеттілігіне арналған өндірісті құруға қатысуға жоғары техникалық және жоғары санаткерлік шетелдік мердігерлерді тарту үшін жағдай жасау ;

қазақстандық өнімдер мен қызмет көрсетулер үшін тендерлік рәсімдер ұйымдастырушылардың алалау режимдеріне барабар мән беру;

тендерлік рәсімдерді реттейтін тұрақты және ашық нормативтік құқықтық базаны дамыту және қалыптастыру;

тұтынатын өнімдердің халықаралық стандарттар сапасы мен экологиялық қауіпсіздігін реттейтін функцияларды құқықтық тұрғыдан бекіту;

әлеуетті мердігерлерге сапа мен ISO халықаралық стандарттардың талаптарына сәйкестікті қамтамасыз ету саласында көмек көрсету.

Жер қойнауын пайдаланушылар барлау жұмыстарын жүргізу кезінде материалдық-техникалық қамтамасыз етудің сыннан өткен көздеріне таңдау жасайтынын ескере отырып, жер қойнауын пайдаланушылардың логистикалық құрылымдарымен бірлестікте қазақстандық өндірушілердің тауарлары мен қызмет көрсетулерін жеткізудің неғұрлым оңтайлы варианттарын тұрақты пысықтау керек. Сонымен қатар, өндірісті ұйымдастыруға деген шығындардың біршама төмендігіне байланысты бірқатар тауарлар мен қызмет көрсетулер:

теңіз және жердегі өнеркәсіп құбырларына арналған тегістелген құбырлар шығару ;

құрылысқа, коммуналдық шаруашылыққа және халық пайдалануға арналған пластмассалық құбырлар мен бұйымдар шығару (соның ішінде жоғары қысымға шыдамды полистирол мен полиэтиленнен);

түрлі мақсатта пайдалану үшін қада өндіру;

төменгі кластардағы және қайраңдамайтын жүк және көмекші кемелер өндіру ;

к е с с о н д а р ш ы ғ а р у ;
металл конструкцияларын құрастыру және жөндеу;
тасымалдау ыдыстары мен жылжымалы құрамды жөндеу;
бетон конструкциялары мен детальдарын өндіру;
сусымалы құрылыс материалдарын өндіру және өңдеу;
сәндік кірпіштер, ұлутастар, ішкі өңдеу материалдарын өндіру;
лак-сыр өнімдерінің кең ассортиментін шығару;
теңіз жағалауы мен жағалау маңындағы инфрақұрылымдар объектілері бойынша инженерлік және жобалық қызмет көрсетулер;
қаржылық қызмет көрсетулер (банктік және сақтандырушылық);
жергілікті авиациялық қызмет көрсетулер (жүк көтерімділігі мен радиусы аз);

қонақ үй шаруашылығы таяу болашақтың өзінде ұсынылуы мүмкін.

КТҚС-ғы барлау құрылыс және пайдалану операцияларын жүргізу үшін түрлі жер қойнауын пайдаланушылар қолданатын технологиялардың әртүрлі болуы, инфрақұрылым мен сервисті қолдаушы ұйымдардың тарапынан сұраныс Каспий өңірі аймағында бәсекелестігі ең алдымен шалғай аудандарда өнімдермен және қызмет көрсетулермен қамтамасыз ету қиындықтарына байланысты болатын шағын және орта кәсіпорындардың пайда болуына алғышарттар жасайды.

Қазақстандық тауарлар мен қызмет көрсетулер жеткізушілерін теңіз мұнай келісім-шарттарын іске асыруға тарту үшін:

теңіз операцияларына арналған тауарлар мен қызмет көрсетулерге деген қажеттілік туралы ақпараттандыру жүйесін жақсарту;

отандық жеткізушілердің жобалар операторларымен өзара ынтымақтастығы негізінде өнімдер мен қызмет көрсетудің түр-түрін кеңейту;

тауарлар мен қызмет көрсетулердің жергілікті жеткізушілерін қолдау с а я с а т ы н ж ү й е л і ұ с т а н у ;

отандық және импорттық тауарлар мен қызмет көрсетулердің сапасына салыстырмалы бақылау орнату;

теңіз операцияларына арналған барлық отандық тауарлар мен қызмет көрсетулердің әлемдік үлгілер деңгейінде сертификатталуына қол жеткізу талап е т і л е д і .

Өнеркәсіптік ұйымдарды қайта бағдарлау кезінде жоғары технологиялық және ғылымды қажет ететін, соның ішінде - қорғаныс және конверсиялық өндірістердің әлеуеті ескеріледі.

Теңіз мұнай операцияларын технологиялық қолдаудың негізгі міндеттері: машина жасау және металл өңдеудің жекелеген ұйымдарын мамандандыру

үшін инвестициялар тарту (негізгі қорды жаңа технологияларды пайдалана отырып жаңғырту, айналым капиталын толықтыра түсу);

қызмет көрсету саласында бірлескен өнеркәсіп құруды ынталандыру (бұрғылау және ұңғымаларды жөндеу жөніндегі операциялар, сейсmobарлау және геофизикалық ақпараттарды пысықтау, инфрақұрылым объектілердің қызмет көрсетулері және т.б.);

инвесторлардың қазіргі технологияларды, лицензияларды, "ноу-хауларды" беруін қамтамасыз ету;

тауарлар мен қызмет көрсетулерді стандарттау мен сертификаттау жүйелерін жетілдіру;

ұсынылатын тауарлар мен қызмет көрсетулердің сапасын рыноктық бәсекелестік рөлін көтеру есебінен арттыру;

мұнай-газ теңіз операцияларын жүргізу аудандарында бәсекелестік қабілетті жаңа өндірістер орналастыру;

мұнай келісім-шарттарын іске асыруға жергілікті мердігерлік компаниялардың барынша қатысуын қамтамасыз ету.

Теңіз операцияларына арналған импорт тауарларына сұраныс та үшжақты және көпжақты келісім жасасу жолымен қазақстандық өндірістің шикізаттары мен жартылай фабрикаттарын экспорттауды арттыруға пайдаланылуы мүмкін. Жеткізудің осы тәртібі Қазақстан Республикасында белгілі бір өндірістер болмаған жағдайда ұсынылады. Атап айтқанда, Қазақстаннан шығатын металл өнімдері КТҚС-ғы теңіз операцияларына арналған бұрғылау жабдықтарын, құбырлар, теңіз кемелері мен платформаларын дайындау кезінде жақын шетелдерде кең көлемде пайдаланылуы мүмкін.

Отандық мұнай-газ жабдықтары мен материалдары өндірісін ұйымдастыру, теңіз мұнай операцияларына арналған сервистік қызметтерді көрсету және мұнай операцияларын жүргізу кезінде импорт алмастыру саясатын іске асыруды үйлестіру мақсатында құрылған "Қазақстандық келісім-шарт агенттігі" ЖАҚ акцияларының 50%-ін Ұлттық компанияның жарғылық капиталына беру қажет.

3.2.13. Экологиялық және санитарлық-эпидемиологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету

Экологиялық ахуалды талдау

Каспий теңізі бекіре балығының дүниежүзілік тектік қоры шоғырланған солтүстік бөлігі мен оған құятын өзендердің экологиялық жүйесінің бірегей қасиеттерімен айқындалатын планетамыздағы ең бір өнімді балық шаруашылық су қоймасы болып табылады. Каспий теңізінің бірегейлігі оның географиялық және биохимиялық параметрлерімен айқындалады.

Каспийдің солтүстік және солтүстік-шығысындағы суы таяз қайранды аймағы негізін бентостық организмдердің жүздеген түрінен және планктондар мен су

түбі балдырларының ондаған түрлерінен тұратын азықтық қор құрайтын балықтар мен құстардың табиғи өсіп-өнуінің бай ареалы болып табылады. Сондықтан Каспий теңізі балықтарының барлық түрлері, соның ішінде бекірелер, Каспийдің қазақстандық суларында және Еділ мен Жайық өзендерінің атырауларында мекендейді.

Каспийдің солтүстік-шығыс бөлігіндегі аралдарда каспий тюлені мекендейтін негізгі орындар бар. Сулы-сазды алқаптарда құстар мекендейді, ал келуі-кету кезінде миллиондаған су құстары уақытша тұрақтайды, олардың үштен бірі қыстауға қалады.

Алайда, қазіргі уақытта аймақ теңіз деңгейі көтерілуі, қоршаған ортаны ластаудың өткен жылдардағы және қазіргі ластанудың шешілмеген проблемалары, жалғасып отырған экожүйе тозуы мен биологиялық алуантүрліліктің қысқаруы салдарын қоса алғанда, экологиялық проблемалардың теріс әсерімен байланысты бірқатар қиындықтарды бастан кешіп отыр.

Солтүстік Каспий бірегей экожүйесінің биоресурстарын, әсіресе, бекіре балықтарының түрлерін сақтау мақсатында Еділ мен Жайық өзендері атырауларын қоса алғанда, Солтүстік Каспийдің шығыс бөлігінің акваториясы ҚР Үкіметінің қаулысымен 1974 жылы ерекше мәртебесі мен қорғау режимі бар қорық аймағы болып жарияланды. Ресей жақпен іргелес қорық аймақтарын есепке алғанда Солтүстік Каспийдің барлық акваториясы қорық аймағы болып табылады.

Шетелдік және ұлттық сарапшылардың бағалауы бойынша Каспий теңізі қазіргі уақытта биологиялық өнімділікті айқындайтын бірқатар параметрлер бойынша сыни жағдайда тұр. Қалыптасқан экологиялық проблемалардың бірқатары трансшекаралық сипатқа ие.

Экологиялық проблемаларды бүкіл Каспий өңірі елдері мен халықаралық ұйымдарының бірлескен күш-әрекеттерімен шешу мақсатында Қазақстан Республикасы соңғы бірнеше жылдар бойы аймақтық Каспий экологиялық бағдарламасын (КЭБ) іске асыруға қатысып келеді. КЭБ мақсаты экологиялық ахуалды тұрақтандыру және Каспий теңізінің қоршаған ортасын, сондай-ақ жағалаудағы аймақты халықтың тұрақты өмір сүруі және теңіз экожүйесін сақтау үшін сауықтыру болып табылады.

КЭБ бірінші фазасын іске асыру шеңберінде Каспий теңізі мен оның жағалауындағы аймақтың проблемасын трансшекаралық диагностикалық талдау жөніндегі жұмыстар жүргізілді. КЭБ халықаралық және ұлттық сарапшыларының қатысуымен трансшекаралық диагностикалық талдауды әзірлеу процесінде аймақтың мынадай экологиялық проблемалары анықталды:

жағалау аймағы мен теңіз суының ластануы, қоршаған орта жай-күйінің жалпы нашарлауы;

жағалау ландшафтарының шөлейттенуі және көріксізденуі, жағалау ареалдары мен инфрақұрылымдарының бүлінуі; биоресурс қорларының, соның ішінде бекірілерді қоса алғанда, балықтардың кәсіптік түрлерінің азаюы; халық денсаулығының нашарлауы;

мұнай-газ өндіруші өнеркәсіп қызметінің нәтижесінде техногендік апаттар ықтималының артуы, жағалау аймағы мен теңіз суының ластануы.

Каспий теңізі экологиялық жүйесінің жай-күйі көбіне құрлық пен жағалау сулары акваториясын қамтитын жағалау аймағындағы экологиялық жағдайға, сондай-ақ теңізге құятын өзендер ағыстарының экологиялық жағдайына байланысты.

КТҚС-ның жағалау аймағындағы қазіргі экологиялық жағдай тұрақсыздық, оның ішінде табиғи және антропогендік факторлар жиынтығынан туындаған табиғи ортаның азып-тозуының үдей түсуімен сипатталады.

Су басу және су астында қалу салдарынан, түрлі тасымал және желілік құрылыстарды, өнеркәсіп объектілерін, мұнай кәсіпшіліктерін (40 мұнай ұңғымасы), елді мекендерді, геологиялық ресурстар мекендейтін ареалды, рекреациялық және басқа да объектілерді қоса алғанда, жағалаулық инфрақұрылым бүлініп, пайдаланудан шықты.

Сондай-ақ жағалау аймағы экожүйесінің бұзылуы, жерасты сулары деңгейінің көтерілуі, жағалаулық аймақ топырағының сортаңдануы, жануарлар мен балықтардың мекендеу ортасының нашарлауы, ареалдың өзгеруі, азықтық қордың қысқаруы орын алды. Өзендер арналары мен түбінің тайыздауы кәсіпшілік балықтарының табиғи өсіп-өну мекеніне өтуіне кедергі туғызды.

Каспийдің солтүстік-шығыс бөлігіне тән апатты тасу-қайту құбылыстардың салдарынан орасан зор жағалаулық аумақтардың оқтын-оқтын су астында қалады, тасқын құрлыққа ондаған километр дендеп кетеді. Бұл құбылыстар балықтардың, бинтос және су өсімдіктерінің құрлыққа шығып қалуымен, биоресурстардың жойылуымен қатар жүреді, ал су қайтқанда (шегінгенде) теңізге мұнай өнімдерінің қалдықтарын және басқа да ластаушы заттарды ала келеді.

Экологиялық ахуал нашарлауының антропогендік факторлары

Жағалау аумақтарының шөлейттену процесі топырақтың химиялық ластануымен, оның ішінде мұнай өнімдерімен, бұрғылау, түрлі желілік құрылыстарды салу, карьерлер жасау кезіндегі техногендік әсерлермен, сондай-ақ геологиялық барлау жұмыстарын жүргізу уақытында жүйесіз жолдар салумен және жолсыз жерлермен ауыр бұрғылау техникасын тасымалдаумен байланысты едәуір жеделдеп отыр.

Табиғат қорғау заңдарының талаптарын бұзу, өндірістің артта қалған

технологиясын қолдану нәтижесінде және көмірсутегі шикізатын өндіру мен тасымалдаудың ұзаққа созылған кезеңінде болған өнеркәсіптік авариялар салдарынан Батыс Қазақстандағы мазут сіңген жердің жалпы ауданы 194 мың га, төгілген мұнайдың көлемі - 5 млн. тоннаға жуық болса, оның негізгі бөлігі Каспий маңындағы облыстарда орналасқан. Мұнай өндіру жөніндегі операциялар қоршаған ортаның радиоактивтік және өзге де ластануымен қоса ж ү р у д е .

Мұнай-газ кешені кәсіпорындары қызметінің барлық кезінде факелдерде жүздеген миллиард текше метр газ жанып кетті. Одан шығатын канцерогендік көмірсутектері мен ілеспе газдар жануының басқа да қауіпті өнімдері атмосфералық ауаны ластай отырып, алыс қашықтықтарға кетеді, теңіз суларының бетіне шөгіп, судың тұздануына соқтырады, сонымен бірге, топыраққа, өсімдіктер мен жануарлар дүниесіне, сондай-ақ халықтың денсаулығына зиянды әсерін тигізеді.

Ілеспе газды, оны ұтымсыз пайдалану тұрғысынан да, атмосфералық ауаны ластау тұрғысынан да кәдеге жаратудың проблемасы өткір тұр. Осыған байланысты, жер қойнауын пайдалану келісім-шарттарында газды кәдеге жарату жағдайларына ерекше назар аударылуы тиіс.

Каспий теңізі бассейніндегі көмірсутегі ресурстарын кең ауқымда игеру, сондай-ақ мұнай мен газды өңдеу жұмыс істеп тұрған өндірістік инфрақұрылымды дамытумен және жаңаларын құрумен тығыз байланысты. Бұл қоршаған ортаға техногендік ауыртпалық деңгейін әлденеше рет еселейді.

КТҚС-ын игеру жөніндегі жоспарланып отырған кең ауқымды операциялардың қоршаған ортаға техногендік әсерлерінің мүмкін болатын апатты салдарларының алдын алу үшін белгіленген қызметтен болатын техногендік ауыртпалықтың шекті деңгейі анықталатын және қоршаған ортаға әсерін (ҚОӘБ) бағалау жүргізілетін болады.

Мұнай операцияларының бастапқы кезеңінде экологиялық және санитарлық-эпидемиологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету мақсатында қоршаған ортаға орын алып отырған техногендік ауыртпалықтарды елеулі түрде азайту жөніндегі стратегиялық міндеттерді шешу қажет.

Бұл шаралар биологиялық және ландшафтық алуан түрлілікті сақтау мен теңгермелі пайдалану үшін негіз, сондай-ақ трансшекаралық жағалау аймағын кешенді және орнықты пайдалануды қамтамасыз ету үшін жағдайлар туғызады. Сөйтіп, экологиялық ахуалды едәуір тұрақтандыруға қол жеткізілетін, Каспий теңізінің қоршаған ортасын сауықтыру және халықтың қауіпсіз өмір сүруін қамтамасыз ету үшін негіз қаланатын болады.

Қойылған міндеттерді шешу үшін 2003-2015 жылдар барысында басым шараларды жүзеге асырудың мынадай кезеңдері белгіленеді:

қоршаған ортаның өндірістік көздерден ластануын барынша төмендету жөніндегі нормативтік құқықтық базаны жетілдіру;
ескірген су және жағалау экожүйесін, балықтардың қоректенуі мен ұрық шашатын жерлерін, сондай-ақ кәсіпшілік жан-жануарлар мекендейтін ортаны қалпына келтіру;

Каспий теңізі мен оның жағалау аймағының биологиялық ресурстарын сақтау және теңгермелі пайдалану үшін тиімді тетіктер құру;
халықтың экологиялық ахуалдан хабардар болуын арттыру және жұртшылықтың шешімдер қабылдауға қол жеткізуін (ҚОӘБ-ті, қоғамдық тыңдауларды даярлауға қатысуын және т.б.) қамтамасыз ету.

КТҚС-дағы мұнай операцияларының зиянды әсерін барынша азайту мақсатында қосымша шектеу шараларын қабылдау қажет:

тәжірибе-өнеркәсіптік пайдалану технологиясынан, ұңғымаларды сынау мен авариялық жағдайлардан туындайтын қысқа мерзімді және қатаң шектелген кезеңдерді қоспағанда, газ жандыруды жүргізуге тыйым салу;

теңіз акваториясының шегі мен шегінен тыс жерлерде сұйық қалдықтарды көмуді жер қойнауы учаскесіне мемлекеттік сараптама және мемлекеттік экологиялық сараптама жүргізгеннен кейін ғана жүзеге асыру.

Қазіргі кезде Каспий өңірі облыстарында мұнай компаниялары мұнай өнеркәсібі аумағын жерге сіңген мазуттан тазарту жұмыстарын жүргізуде. Бұрынғы ластануларды жою және ағымдағы ластанудың алдын алу жөніндегі іс-шараларды дер кезінде жүзеге асыру табиғи ортаға қазіргі техногендік ауыртпалықтарды елеулі түрде азайтуға, соған сәйкес, аймақтағы экологиялық ахуалды тұрақтандыруға әкеледі.

Еділ мен Жайық өзендері атырауларының арналарындағы гидромелиорациялық түпті тереңдету жұмыстарын жүргізу бекіре балықтарының уылдырық шашатын жерге өтуіне мүмкіндік береді, осы арқылы уылдырық шашатын табиғи орындар қалпына келтірілетін болады.

Өнеркәсіпте қазіргі заманғы бәсекеге қабілетті технологияны қолдану, сондай-ақ халықаралық экологиялық және гигиеналық сапа стандарттарына көшу қазіргі ластану деңгейін едәуір азайтуға мүмкіндік береді.

Бұл шараларды жүзеге асыру нәтижесінде қоршаған ортаны сауықтыру және су мен жер бетіндегі биоресурстардың мекендеу ортасын қалпына келтіру үшін негіз құрылатын болады.

3.2.14. Төтенше жағдайлардың алдын алу және олардың зардаптарын жоюға әзірлікті қамтамасыз ету

Мұнай операцияларының көлемін арттыру және 2005 жылы КТҚС-да мұнай өндірудің алда тұрған басталуы, Каспий сулары астында қалған мемлекеттік қор мұнай ұңғымаларының қанағаттанғысыз жай-күйі, жағалау аймағында

трансшекаралық әсері қауіпті өндірістік объектілердің жоспарланып отырған шоғырлану тығыздығы, көмірсутегі шикізатын теңізде тасымалдау көлемінің ұлғаюы төтенше жағдайлардың туындау қатерін арттырады.

"Сұңқар" (жасанды арал) бұрғылау қондырғысының базасында 2002 жылғы маусымда өткен республикалық командалық-штаб жаттығуының қорытындылары, тұтастай алғанда, мемлекеттік органдар мен мұнай компанияларының мұнай төгілуіне дайын болу әзірлігінің жеткілікті деңгейін көрсетті. Сонымен бірге мұнай төгілуінің алдын алу және оны жою жөніндегі шараларды жоспарлау мен орындау мүдделі мемлекеттік органдар мен мұнай компанияларының өзара тығыз іс-қимылын жетілдіруді де қажет етеді.

Нормативтік құқықтық актілерді әзірлеу тұрғысынан келсек, республикада техникалық және технологиялық нормалар мен стандарттарды қамтитын нормативтік актілерді әзірлеу, ұсыну, қабылдау, қолданысқа енгізу, қолдану, жариялау, өзгерту, толықтыру және қолданысын тоқтату тәртібінің бірыңғай ережесі жоқ екенін атау қажет. "Нормативтік құқықтық актілер туралы" Қазақстан Республикасының Заңында жоғарыда аталған тәртіп айқындалмағанын а т а ғ а н ж ө н .

Төтенше жағдайлардың алдын алу және азаматтардың өмірін қорғау мақсатында "Теңізде және Қазақстан Республикасының ішкі суларында мұнай төгілуінің алдын алу және оған дайын болу жөніндегі ұлттық жоспарды" қайта карау, толықтыру, теңізде мұнай операцияларын жүргізу кезіндегі төтенше жағдайлардың алдын алу және оған дайын болу мәселелерінде құқықтық қатынастарды реттейтін нормативтік құқықтық актілерді әзірлеу қажет.

КТҚС-дағы мұнай-газ және мұнай тасымалы объектілеріндегі мұнай төгілуін, мүмкін болатын өрттерді, техногендік аварияларды жою, халықты эвакуациялауды жүзеге асыру мақсатында "Арнаулы теңіз авариялық-құтқару жасағы" мемлекеттік мекемесін, сондай-ақ республиканың батыс аймағында азаматтық қорғаныс полкін құру қажет.

"Теңізде және Қазақстан Республикасының ішкі суларында мұнай операцияларын жүргізудің қауіпсіздігін қадағалау жөніндегі мемлекеттік инспекция" мемлекеттік мекемесі инспекторларының штат санын теңізде мұнай өндіру технологиясы мен техникасы, тасымалдау, мұнай мен газ геологиясы, минералдық шикізатты өңдеу және ұңғымаларды бұрғылау жөніндегі мамандармен толықтыру қажет.

Қазақстан Республикасына әкелінетін өнімдерді бақылауды күшейту және олардың сәйкес болуы үшін "Міндетті сертификатталуға жататын өнімдер мен қызметтер тізбесін" бұрғылау, мұнай-газ кәсіпшілігі, химиялық, геологиялық барлау жабдықтарымен толықтыру қажет.

Қазақстан Республикасында теңіздегі мұнай операциялары аса әсерге

республикада еліміздің мұнай-газ кешенінің озық дамуын қамтамасыз ететін әлемдік деңгейдегі мұнай-газ ғылыми-технологиялық мектебін құру;

Қазақстан Республикасының мұнай-газ ресурстарын кешенді игеру жөніндегі біртұтас ұлттық жүйенің құрамындағы сараптамалық және ғылыми-технологиялық орталық ретіндегі Қазақ мұнай және газ институтының қалыптасуын қамтамасыз ету;

мұнай-газ саласын, мұнай-газ өңдеуші өндірістерді, республика мұнай-газ кешенінің көлік және сервистік инфрақұрылымдарын теңдестіре дамыту жөніндегі қазіргі заманғы ғылыми-технологиялық схемалар мен кешенді бағдарламаларды әзірлеу мен енгізу;

Қазақстан Республикасының ұлттық мүдделерін қорғауды қамтамасыз ету мақсатында кен орындарын кешенді игерудің барлық сатыларында инвестициялық жобаларды ғылыми-технологиялық сүйемелдеу мен сараптауды жүзеге асыру және бірінші кезекте жоғары экологиялық және технологиялық стандарттарды сақтау көзделеді.

КТҚС-на көмірсутегін барлау және өндіру үшін учаскелер беру кезінде жер қойнауын пайдалану келісім-шартында жаңа технологияларды беру жөніндегі міндеттемелерді бекіту қажет.

Бүгінгі таңда мұнай-газ деректерінің банкін (PetroBank) құру жөніндегі жұмыстар басталды. Осы мақсатта қуатты компьютерлік кешен сатып алынды. Норвегия, АҚШ және басқа да мемлекеттердің мұнай-газ деректері ұлттық банктерінің тәжірибесін ескере отырып, бағдарламамен қамтамасыз ету және жұмысты ұйымдастыру бойынша неғұрлым танымал халықаралық компанияларды тарту жөнінде жұмыс жүргізіліп жатыр.

3.2.16. Валюта мониторингін ұйымдастыру

Бағдарлама шегінде КТҚС-дағы мұнай-газ кен орындарын игеру 2003-2015 жылдары инвестицияның үлкен көлемін талап етеді. Олардың дені, әсіресе КТҚС-ын жеделдете игеру кезінде, негізінен, шетелдік инвестициялар түрінде тартылса керек.

Бүгіннің өзінде Қазақстан Республикасы төлем балансының жай-күйі Солтүстік-Каспий жобасы шегіндегі Аджип ККО жүзеге асыратын жұмыстарға едәуір дәрежеде байланысты болып отыр. Болашақта КТҚС-ның республикадағы көмірсутегін өндірудің негізгі аймағына айналатынын ескере отырып, еліміздің төлем балансының жай-күйін едәуір дәрежеде КТҚС-ның мұнай-газ жобаларына қатысты айқындау қажет. Бұдан басқа, ірі ауқымдағы шетел инвестицияларын тарту негізінен, қарыз нысанында жүзеге асып отыр және солай бола береді, бұл Қазақстан Республикасының сыртқы берешектерінің одан әрі өсуіне әкеледі.

Төлем балансының тұрақтылығын, сыртқы қарыздың экономикалық ыңғайлылығын, валюталық-қаржылық дағдарыс тәуекелін, сондай-ақ

экономикалық қауіпсіздік қатерінің дәрежесін бағалау төлем балансын және сыртқы қарыз статистикасын қалыптастыру үшін пайдаланылатын ақпараттардың сапасын арттыруды талап етеді, бұл орайда ақпараттың көлемі еліміздің экономикасы үшін КТҚС-ын игеру жөніндегі инвестициялық жобалардың маңыздылығына тура тепе-тең болуы керек. Бұл үшін Ұлттық банк Бағдарлама шегінде валюта мониторингін ұйымдастыру мүмкіндігін қарастыруы к е р е к .

Валюта мониторингі дегеніміз КТҚС-ындағы мұнай келісім-шарттарын іске асыру шегінде жүзеге асырылатын валюталық операциялар бойынша ақпарат жинауды білдіреді. Валюта мониторингінің мақсаты - төлем балансының тұрақтылығын, сыртқы қарыздың экономикалық ыңғайлылығын, валюталық-қаржылық дағдарыстар тәуекелін, сондай-ақ елдің экономикалық қауіпсіздік қатерінің дәрежесін бағалау.

Валюта мониторингінің негізгі міндеттері:

КТҚС-ның кен орындарын игеру жөніндегі келісім-шарттарды іске асыру шеңберінде жүзеге асырылатын валюталық операциялар бойынша ақпараттық б а з а қ ұ р у ;

Қазақстан Республикасының төлем балансын, сыртқы қарызы статистикасын құру және халықаралық инвестициялық позициясын қалыптастыру үшін Ұлттық банк пайдаланатын ақпараттардың сапасы мен көлемін арттыру;

Қазақстан Республикасының төлем балансы мен сыртқы қарызын талдауды және болжауды жетілдіру болып табылады.

4. Қаржыландыру көздері және салық салу

Қазақстан мұнай-газ кешенінің даму қарқыны инвестицияларға қажеттілікті, қаржыландырудың қандай да бір көздерінің артықшылығын, соның ішінде отандық капиталды тарту мүмкіндігін анықтайды:

мұнай экспортына негізделе отырып КТҚС-ын жеделдетіп игерген жағдайда шет елдік инвестициялар ағынын ынталандыру қажет болады;

КТҚС-ын біртіндеп игерген жағдайда ұлттық еңбек және қаржы көздерінің қатысуы, шетел технологиясын сатып алу мен лизинг үлкен маңызға ие болады.

4.1. Инвестицияларға қажеттілік және қаржылық стратегия

Бағдарлама бойынша инвестицияларға қажеттілік жер қойнауын пайдаланушылардың іздестіру-барлау жұмыстарының нәтижелілігіне елеулі түрде байланысты. Ашылған кен орындарындағы көмірсутегі шикізаттарының қоры мен сапасы олардың әрқайсысының дамып келе жатқан энергокөздері рыногы жағдайындағы игерілу тәртібін анықтайды. Негізгі инвестициялар: іздестіру және геофизикалық жұмыстар жүргізу;

табылған кен орындарын игеру және өндіруді ұйымдастыру;
өндірісті, тасымалдауды және өткізуді кеңейту;
теңіз және жағалау инфрақұрылымын құру;
еңбек ресурстарын және әлеуметтік инфрақұрылымды дамыту үшін қажет
б о л а д ы .

КТҚС-да мұнай операцияларын жүргізу, Қашаған кен орнынан 2005 жылы "ерте мұнай" алу, сондай-ақ мұнай өндіру деңгейін 2010 жылы - жылына 40 млн. тоннаға және 2015 жылы - 100 млн. тоннаға жеткізу болжамы жеткілікті күрделі қаржы мен инвестиция тартуды талап етеді. КТҚС-ның көмірсутектері ресурстарын игеру кезіндегі мұнай-газ секторының дамуына қажетті инвестицияларды талдау осындай жобалар нормативтері мен шығындар практикасына сәйкес жүргізіледі. 2015 жылға дейінгі күрделі және операциялық ең төменгі шығындарды бағалау көмірсутектерін табудың 15% ықтималдығын негізге ала отырып орындалды, шығындардың ең жоғарғы деңгейі Солтүстік-Каспий жобасы даму бюджетінің алдын ала деректері бойынша және Дүниежүзілік Банктің 2015 жылға дейінгі кезеңдегі болжамдарының негізінде а н ы қ т а л д ы .

Каспий теңізіндегі мұнай-газ ресурстарын игеру үшін кең ауқымдағы күрделі құрылыстар салу аймағы еуразиялық континенттің ортасында орналасқанын, қажетті құрылыстар, жабдықтар мен материалдарды жеткізу қиындығын ескере отырып, КТҚС-ын игерудегі инвестиция болжамының базалық деңгейі үшін күрделі және операциялық шығындардың ең төменгі және ең жоғарғы деңгейлерінің орташа өлшемді көрсеткіші қабылданды.

Сөйтіп, КТҚС-ын игерудегі инвестициялар болжамы 2003-2005 жылдарда 966 млрд. теңге немесе 6 млрд. АҚШ доллары шамасында, 2006-2010 жылдары - 1658 млрд. теңге немесе 10,3 млрд. АҚШ доллары шамасында және 2011-2015 жылдары - шамамен 2511 млрд. теңге немесе 15,6 млрд. АҚШ доллары шамасында күтілуде (1 АҚШ долларының бағамы 161 теңгеге тең).

*21-сурет. КТҚС-ын игерудегі инвестициялар болжамы
(млрд. АҚШ долларымен)*

(қағаз мәтіннен қараңыз)

Бағдарламаның қаржылық стратегиясы тәуекелдерді инвестициялық процеске қатысушылар арасында оңтайлы бөлген жағдайда көмірсутектері теңіз кен орындарын игерудің тиімділігін қолдауға бағытталған.

Қаржы стратегиясының негізіне жер қойнауын пайдаланушылар мен инвесторлардың игерудің алғашқы жоспарын бекіткенге дейінгі барлық барлау тәуекелін толық қабылдау шарты алынған. Коммерциялық қор табылған жағдайда жер қойнауын пайдалануға келісім-шарт ережелерін ескере отырып және Қазақстан Республикасы заңдарының нормаларына сәйкес

инвестицияларды пайдаланғаны үшін есептелген проценттерді қоса алғанда, кен орындарын барлау мен бағалау барысында жер қойнауын пайдаланушылар тартқан шығындардың тиісті бөлігінің орны толтырылады.

Инфрақұрылым объектілерінің құрылысы жекелеген келісім-шарттармен айқындалады, олардың негізінде инвестор салынған инвестицияны қайтару мен рентабельділіктің әділ нормасын алу үшін жеткілікті уақыт кезеңі ішінде құрылысты қаржыландырады, өндірістік объектілерді пайдалануға береді және техникалық қызмет көрсетуді қамтамасыз етеді. Содан кейін өндірістік объектілер мемлекет меншігіне өтеді.

Мұнай мен газ өндіруді арттыруды қамтамасыз ету үшін болашақта мұнай-газ операцияларынан түсетін түсімдермен қамтамасыз етілетін жер қойнауын пайдаланушылардың бағалы қағаздарын шығару және сату жолымен қазақстандық көздерден қосымша қаржы ресурстары тартылуы мүмкін. Бағалы қағаздардың сатып алушылары отандық жинақтаушы зейнетақы қорлары, екінші деңгейдегі банктер, басқа да қаржы ұйымдары, жеке тұлғалар болады.

Өндірістік инфрақұрылымның ірі және ішінара орташа объектілерін мүдделі бірнеше жер қойнауын пайдаланушылар мен ұлттық компанияның үлесті қатысуы негізінде қаржыландыру көзделеді.

Бағдарламаны іске асыру үшін ішкі инвестициялық ресурстарды (Қазақстан Республикасының Ұлттық қоры, зейнетақы және сақтандыру қорлары, Даму банкі және басқа да қаржы институттары) барынша тарту қаржы стратегиясының басым компоненттерінің бірі болуы тиіс.

4.2. Жер қойнауын пайдаланушылардың салық режимі

Салық заңдарын одан әрі дамыту және КТҚС-да мұнай операцияларын жүргізуден бюджетке түсетін түсім деңгейін арттыру үшін қолданыстағы салық режимін жетілдіру және жаңа үлгісін енгізу мүмкіндігін зерделеу жөнінде ш а р а л а р қ а б ы л д а у қ а ж е т .

Қазақстан Республикасының ағымдағы заңдарына сәйкес жер қойнауын пайдаланушыларға салық салудың екі үлгісі қолданылады. Біріншісі, жер қойнауын пайдаланушының қол қою бонусы мен коммерциялық табу бонусынан басқа, келісім-шарт жасалған күні жинақталған барлық салықтарды және өндірілген көлемге байланысты жылжымалы шкала бойынша роялтиді төлеуін к ө з д е й д і .

Екінші үлгі Өнімдерді бөлу туралы келісімге (одан әрі - ӨБК) негізделген. Қазақстан Республикасы мен мердігерлік компания арасында өнімдерді бөлу тетігін жетілдіру мақсатында ӨБК-де үш триггерді (өнімді мемлекет пен мердігерлік компания арасында бөлудің бастапқы мәні):
көлемдік коэффициент бойынша (жинақталған өнім);
R-факторы бойынша (кірістің шығыстарға қатынасы);

рентабельділіктің ішкі нормасы бойынша пайдалануды заңдық тұрғыдан
б е к і т у қ а ж е т .

Әрбір триггер үшін бастапқы мән барлау және өндіруді болжамды бағалау жағдайында инвестор пайдасының жетімді нормасын және бөлінетін кірістегі Республиканың барынша көп үлесін айқындауға болатындай жер қойнауын пайдалануға жасалған әрбір нақты келісім-шарт бойынша келіссөз барысында а й қ ы н д а л а т ы н б о л а д ы .

Сонымен бірге, КТҚС-да мұнай операцияларын жүргізу кезінде жер қойнауын пайдаланушылар үшін қолданыстағыға қосымша салық режимінің жаңа үлгісін (үшінші) енгізу көзделіп отыр. Бұл үлгі қайраңда мұнай өндіру жөніндегі қызметті жүзеге асыратын басқа да мемлекеттердің (мысалы, Норвегия) т ә ж і р и б е с і н е с к е р е т і н б о л а д ы .

Салық режимінің бұл үлгісі жер қойнауын пайдаланушының:
қ о л қ о ю б о н у с ы н ;
мұнай өндіруге салынатын салықты;
үстеме пайдаға салынатын салықты төлеуінен, сондай-ақ:
к о м м е р ц и я л ы қ т а б у б о н у с ы н ;
р о я л т и д і ;

өнімді бөлу бойынша мемлекет үлесін қоспағанда, Салық Кодексімен белгіленген салықтардың барлық түрін және басқа да міндетті төлемдерді т ө л е у і н е н т ұ р а д ы .

Жер қойнауын пайдаланушы өндірген мұнай көлемі мұнай өндіруге салынатын салық объектісі, ал мұнай өндіруге салықты есептеу базасы - Халықаралық (Лондон) мұнай биржасындағы есептік салық кезеңінде қалыптасқан мұнай сорттары ("КҚҚ қоспасы", "Брент", "Юралс" және басқа да мұнай сорттары) эталондарының белгіленген бағасы бойынша есептелген оның қ ұ н ы б о л ы п т а б ы л а д ы .

Мұнай жобаларын іске асырудың алғашқы кездегі елеулі инвестициялар көлемін ескере, сондай-ақ инвесторға рентабельділіктің жеткілікті нормасын қамтамасыз ете отырып, мұнай өндіруге салынатын салық ставкасы мұнайға биржа бағасын белгілеуге байланысты сараланып белгіленеді.

Үстеме пайда алынған жағдайда үстеме пайдаға салынатын салық объектісі жер қойнауын пайдаланушының салық кезеңі ішінде корпоративтік табыс салығын төлегеннен кейін алатын таза кіріс сомасы болып табылады.

Салық төлеушінің инвестициялық қызметін ынталандыру үшін үстеме пайдаға салынатын салық келісім-шарт бойынша өтелмеген шығындардың жинақталған сомасының 10%-інен асатын жер қойнауын пайдаланушының таза кірісі бөлігінен ғана ал оларды толық өтеген жағдайда белгіленген активтердің өсімінен алынады. Бұл ретте, жер қойнауын пайдаланушы жеңілдетілген соманы

өтелмей жинақталған күрделі қаржылық шығындарды азайтуға, ал оларды толық өтеген жағдайда, инвестициялық бағдарламаларды дамытуға бағыттауы тиіс.

Үстеме пайдаға салынатын салық ставкалары Салық кодексінде белгіленеді.

ҚР Салық кодексінде көзделген салықтың барлық түрлері және басқа да міндетті төлемдер бойынша салық міндеттемелерін есептеу оларды төлеу жөнінде міндеттемелер туындаған сәттегі ҚР салық заңдарына сәйкес жүргізіледі. Салық режимінің тұрақтылығы келісім-шарттардағы арнаулы төлемдерге қолданылады. Мұнай өндіруге салынатын салыққа қатысты салық режимінің тұрақтылығы салық ставкасына ғана қолданылады. Соған сәйкес мұнай өндіруге салынатын салықты есептеу базасы айқындалатын баға себетін құрайтын мұнай сорттарын Қазақстан Республикасының Үкіметі белгілейді.

КТҚС-ның көмірсутегі ресурстарын игеру кезінде салық салудың үшінші үлгісіне қатысты қолданыстағы заңдарға тиісті өзгерістер енгізген жағдайда салық салу режимінің барлық үш үлгісін де пайдалану қарастырылады. Бұл орайда, келісім-шарттың неғұрлым қолайлы үлгісі мен әрбір жекелеген келісім-шартқа арналған тиісті салық режимін таңдау құқығы Қазақстан Республикасының Үкіметіне беріледі.

5. Бағдарламаны іске асырудан күтілетін нәтижелері

5.1. Өндірістік индикаторлар

КТҚС-ын игеру бағдарламасын іске асыру мұнай өндірудің көлемін 2015 жылы жылына 100 млн. т. дейін өндіруді қамтамасыз етеді. КТҚС-да алғашқы кезеңде, нақты айтқанда, 2003-2004 жылдары мұнай өндіру көзделмейді, ал 2005 жылы шамамен 0,5 млн. т. болмақ. Одан әрі жылдар бойына өндірудің, болжаудың мәліметі келтіріледі: 2006 ж. - 8 млн. т., 2007 ж. - 11 млн. т., 2008 ж. - 14 млн. т., 2009 ж. - 21 млн. т., 2010 ж. - 40 млн. т., 2011 ж. - 52 млн. т., 2012 ж., - 64 млн. т., 2013 ж. - 76 млн. т., 2014 ж. - 88 млн. т., 2015 ж. - 100 млн. т.

Газ өндірудің болжамды көлемі 2005 ж. - 0,3 млрд. м³. Одан әрі жылдар бойына өндірудің болжамдық мәліметтері келтірілген: 2006 ж. - 5 млрд.м³, 2007 ж. - 7 млрд.м³, 2008 ж. - 10 млрд.м³, 2008 ж. - 10 млрд.м³, 2009 ж. - 13 млрд.м³, 2010 ж. - 24 млрд.м³, 2011 ж. - 31 млрд.м³, 2012 ж. - 38 млрд.м³, 2013 ж. - 45 млрд.м³, 2014 ж. - 52 млрд.м³ және 2015 ж. - 63 млрд.м³ - ге дейін.

Бұл орайда мұнай өнімдеріне республиканың ішкі қажеттіліктерін қамтамасыз ету үшін ҚР МӨЗ-тарында 2005 ж., жылына 9,5 млн. т. дейін, 2006 ж. - 11,4 млн.т., 2007 ж. - 12 млн.т., 2008 ж. - 13 млн.т., 2009 ж. - 13,8 млн.т., 2010 ж. - 14,8 млн.т., 2011 ж. - 15,7 млн.т., 2012 ж. - 16,7 млн.т., 2013 ж. - 17,6 млн.т., 2014 ж. - 18,5 млн.т. және 2015 ж. - 18,6 млн.т. мұнай өңдеу талап етіледі.

Қазақстанның батысында өндірудің перспективті өсуін ескере отырып, қазақстандық мұнай экспортының негізгі транзитті бағыты Атырау-Самара мұнай құбырының өткізу қабілетін 2003 жылы 15 млн. т., дейін, 2004-2005 жылдары 19 млн. т., дейін, 2005-2006 жылдары 25 млн.т. дейін арттыру көзделіп отыр.

КТҚС-ын игеру ендігі жерде жобаны іске асыруда жұмыспен қамтылғандар санын арттыруды талап етеді, сөйтіп олар 2005 жылы 2620-дай адам болады және 2015 жылы 25390 адамға дейін өседі.

5.2. Қаржылық нәтижелер

КТҚС-да мұнай операцияларын жүргізу іздестіру және геофизикалық жұмыстарды өндіру үшін аса көлемді инвестицияларды, анықталған кен орындарын игеруді және өндірісті ұйымдастыруды, өндірісті, тасымалдауды және өткізуді кеңейтуді, теңіз және жағалау инфрақұрылымын қалыптастыруды, еңбек ресурстары мен әлеуметтік инфрақұрылымдарды дамытуды туғызып, 2003-2005 жылдары 900 млрд. теңге шамасында (6 млрд. АҚШ долларын), 2006-2010 жылдары - шамамен 1545 млрд. теңге (10,3 млрд. АҚШ долларын) және 2011-2015 жылдары - шамамен 2340 млрд.теңге (15,6 млрд. АҚШ долларын) талап етеді.

КТҚС-ын игерудің бірінші кезеңінде теңіз мұнай-газ операцияларынан мемлекеттік бюджетке тікелей түсімдер қол қойылған бонустар төлемдері, Қашаған кен орыны бойынша коммерциялық табу бонусы, кен орындарын барлау және инфрақұрылым объектілерін әзірлеу жөніндегі күрделі қаржыны игеру есебінен алынатын болады.

КТҚС-ын игерудің екінші кезеңінде теңіз операцияларынан мемлекеттік бюджетке тікелей түсімдер біржолғы төлемдердің қысқаруы салдарынан азаяды. Сонымен бірге, инвестициялар, импорт алмастыратын тауарлар мен қызметтерді өндірудің, теңіз операциясы инфрақұрылымы қызметі көлемінің өсуі күтілуде.

Көмірсутектерін өткізуден түсетін кірістердің негізгі бөлігінің түсімі игерудің бірінші және екінші кезеңі аяқталғаннан кейін басталады. Үшінші кезеңде мемлекеттік бюджет теңіз операцияларынан елеулі түсімдер алатын болады.

5.3. Теңіз операцияларын мемлекеттік реттеу жүйесін жақсарту

КТҚС-ның көміртегі ресурстарын игеруді мемлекеттік реттеу жүйесін жақсарту Қазақстан Республикасы экономикасын дамытудың заңды процесі болып табылады. Бұл орайда, қазіргі проблемаларды шешетін мәселелер кешені:

жер қойнауын пайдалану;
экология;
әлеуметтік даму;
халықаралық қатынастар;
тұрақты экономикалық өсу;

және экономикалық құрылым ақаулықтарын түзеу;

және т.б қамтылады.

Отандық заңдар, мемлекеттік басқарудың құрылымы әлеуметтік-экономикалық дамудың міндеттеріне сәйкес неғұрлым жоғары деңгейге шығады.

Бағдарлама теңіз операцияларының ашықтығын қамтамасыз етуге бағытталған, сөйтіп мұнай-газ кешені ұйымдарының қызметіне бақылау жасау жөніндегі мемлекеттік міндеттерді толыққанды орындаудың қажетті шарты болады.

5.4. Мұнай-газ кешенін дамытудың тұрақтылығын қамтамасыз ету

Бағдарлама елдің мұнай-газ кешеніндегі салааралық және құрылымдық тепе-теңдікті:

технологиялық тізбекте - іздеуді, барлауды, өндіруді, тасымалдауды, ұқсатуды, өткізуді;

мұнай және газ технологиялары арасындағы; өндірісті ұйымдастырудың ірі, орташа және шағын түрлері арасындағы; игерудің әр түрлі сатысындағы кен орындарының арасындағы; табиғат пайдалану, қоршаған ортаны қорғау және табиғи ресурстарды молайтудың арасындағы тепе-теңдікті қамтамасыз етеді.

Әлемдік деңгейдегі өз ғылыми-техникалық және өндірістік инфрақұрылым қалыптастыру Қазақстан Республикасының мұнай-газ кешенінің бәсекелестік қабілетін, ішкі рыноктың қажеттілігін кепілді түрде қанағаттандыруды және сыртқы рыноктың көптеген және қандай түрдегі де талаптарына барабар әрекеті қамтамасыз етеді.

5.5. Инвестициялық тартымдылықты арттыру

КТҚС-ындағы теңіз операциялары, сондай-ақ оларды қамтамасыз ету мен қызмет көрсету жөніндегі қызмет қысқа мерзімді де, сондай-ақ ұзақ мерзімді кезеңдерде де жоғары қосылған құн әкелетін болады. Басқа да онды шарттар жиынтығында бұл Қазақстанның инвестициялық тартымдылығын көтеруді аяқындайтын болады.

КТҚС-ның мұнай-газ кен орындарын игеру жөніндегі табысты жұмыс инвесторлар капиталының өсуіне ықпал етеді. Ірі мұнай-газ компаниялары үшін Каспийдегі жобаларға қатысу инвестициялық тәуекелдерін қалыпқа түсіру жөніндегі стратегияларының бір бөлігіне айналады.

Жоғары қосылған құн құрудың басты элементі инфрақұрылым қолдануды тиімді пайдалану, операторлық функцияларды шоғырландыру, уәкілетті органдардың жобалау алдындағы және маркетинг алдындағы жер қойнауын пайдалану учаскелерін дайындау есебінен транзакциондық шығындардан алатын үнемдеуі болады.

Мультипликаторлық әсер мемлекеттік бюджет кірістерінің өсуін және мемлекет меншігіндегі материалдық активтердің үздіксіз артатын құндылығын туғызады.

5.6. Халықтың тұрмыс сапасын арттыру

Жаңа жұмыс орындарын құру және Қазақстан азаматтарының жеке табыстарын арттыру Каспий өңірі аймағында халықтың өмір сүру жағдайларын жақсарту жөніндегі шаралармен бір қатарда жүргізілетін болады.

Кірістердің өсуі халықтың өмір сүру жағдайларын өздігінен жақсарту, бастамашылық пен шығармашылық әлеуетін көтеру жөніндегі мүмкіндігін арттыруға ықпал етеді.

Кәсіби біліктілік деңгейінің өсуі, жаңа еңбек ұжымдары мен корпоративтік дәстүрлер құру өндіріс қызметін байытады және еңбекке деген моральдық ынтаны арттырады.

6. Бағдарламаны орындауды ұйымдастыру

Бағдарламаны орындауды ұйымдастыру республикалық және жергілікті басқару органдары үшін жауапкершілік аймақтарын айқындауды және бекітуді көздейді. Каспий өңірі аймағындағы жұмыстар ауқымы КТҚС-ның көмірсутектері ресурстарын игерудегі ғылыми негізделген міндеттерді жүйелі шешуге бағытталған, теңіз операцияларын, өндірістік және әлеуметтік инфрақұрылымды дамытуды үйлестіретін орта мерзімді аймақтық және салалық бағдарламалар әзірлеуді талап етеді.

Дамудың аймақтық даму бағдарламаларын әзірлеу үшін ғалымдар мен мамандарды кеңінен тарту, теңіз мұнай-газ операцияларын дамытудың әлеуметтік және экологиялық аспектілерін ашық түрде қоғамдық талқылау қажет болады.

Мынадай мәселелерді шешу кезінде:

бастапқы ақпаратты жинау, жүйелеу және талдау, мұнай-газ инфрақұрылымын қалыптастырудың техникалық, экономикалық, экологиялық, сейсмикалық және оқу проблемалары бойынша зерттеулер кешенін ұйымдастыру және жүргізу;

мемлекеттің, аймақтардың, мұнай компанияларының мүдделерін келісу және инфрақұрылымдық объектілерді құрудың басымдықтарын, кезектілігін, мерзімін, көлемін және оларды жобалау мен салудың болжамды құнын белгілеу;

КТҚС-ын игеруге қажеттіліктер үшін мұнай-газ өнеркәсібінің инфрақұрылымын дамыту жөніндегі ұсыныстарды әзірлеу кезінде республикалық және жергілікті билік органдарының, министрліктердің, мұнай компаниялары мен ұлттық компанияның күш-жігерлерін біріктіретін теңіз

операциялары инфрақұрылымын құру жөніндегі іс-әрекеттерін үйлестіру тетігі
қ ұ р ы л у ы т и і с .

Теңіз операцияларын ұйымдастыру теңіз блоктарын зерделеу дәрежесіне қарай ерекшеленеді. Барлау жүргізуді қажет ететін блоктар бойынша жер қойнауын пайдаланушылармен ("ҚазМұнайГаз" ҰК" ЖАҚ үлестік қатысуымен) зерттеу нәтижелеріне қарай теңіз блоктарын зерделеуге қатысты тараптардың бұдан былайғы құқықтары мен міндеттерін айқындайтын жұмыстардың тиісті кешенін жүргізуге келісім жасалатын болады.

Барлау мен өндіруді жүргізу көзделіп отырған блоктар бойынша ұлттық компанияның міндетті түрде қатысуымен тиісті ұйымдар құру көзделеді. Жер қойнауын пайдалануға арналған шарт жасасу кезінде келісім-шарттардың алуан түрлері қолданылатын болады.

Игеру процесін ұйымдастыру сондай-ақ министрліктер, ведомстволар және ұлттық компания арасындағы функцияларды бөлуді жетілдіруді көздейді. Ұлттық компания ұлттық компанияның жұмыс істеп тұрған еншілес және тәуелді ұйымдарының активтерін де, жер қойнауының пайдаланып отырған ресурстарын да қамтитын елеулі мемлекеттік мүлік кешенін басқаруды ұйымдастыруы қажет.

Мұнай-газ жобаларында мемлекет мүдделерін қорғауды қамтамасыз ететін ұлттық компания :

қосылған құн құру кезеңдерін үйлестіруді;
техникалық білім және басқару тәжірибесін тереңдетуді;
ұлттық мұнай секторы мен онда жұмыс жасайтын мердігерлердің мақсаттарын ұштастыруды;
инфрақұрылымды тиімді пайдалануды;
мемлекеттік басқару органдары үшін ұйымдар қызметінің ашықтығын арттыруды;
ұлттық мұнай секторының ішіндегі келеңсіз бәсекені жоюды қамтамасыз етуі
т и і с .

Ұлттық компания :
теңіз және жағалау объектілерін салу және жөндеу тендерлеріне қатысу;
арнайы көлік және телекоммуникациялық қызметтерді қамтамасыз ету;
көмірсутектерін өндіру және пайдалану маркетингін қолдау үшін теңіз операцияларының жекелеген түрлерін орындауға маманданған еншілес ұйымдарды айқындауы тиіс.

Теңіз операцияларының жағалау инфрақұрылымдарын жеделдете дамыту, сондай-ақ теңіз жобаларының сервисін дамыту мақсатында ұлттық компания неғұрлым тәжірибелі, техникалық және қаржылық жағынан қамтамасыз етілген

шетелдік әріптестерді, сондай-ақ отандық ұйымдарды тарта отырып, бірлескен кәсіпорындар ұйымдастырады.

© 2012. Қазақстан Республикасы Әділет министрлігінің «Қазақстан Республикасының Заңнама және құқықтық ақпарат институты» ШЖҚ РМК